

אלוהים ואדם במקרא

על פי הרב אליעזר ברקוביץ

לע"נ אמי מורתי רחל אברמזון

בת שמעון ודבורה

ידיעת האל

מבוא

לדעת כי הוא י'הוה

לדעת כי הוא י'הוה אלהים

לדעת כי י'הוה הוא האלהים

לדעת את י'הוה

סיכום

דיון

על שם האל במקרא

השם והמעשה

השם והזכר

סיכום

השם הנקרא על המקדש ועל הנביא

השם הנקרא על ישראל

לקרוא בשם י'הוה

י'הוה שמו

אלוהים הוא י'הוה

ידיעת האל

מבוא

את חיבורו הגדול "משנה תורה" מתחיל רבינו משה בן מימון בהלכה הבאה:

יסוד היסודות ועמוד החכמות, לידע שיש שם מצוי ראשון. והוא ממציא כל הנמצא; וכל הנמצאים מן שמיים וארץ ומה ביניהם, לא נמצאו אלא מאמיתת הימצאו. ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי, אין דבר אחר יכול להימצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים, הוא לבדו יהיה מצוי ולא ייבטל הוא לביטולם: שכל הנמצאים צריכין לו; והוא ברוך הוא אינו צריך להם, ולא לאחד מהם.

השם המפורש (י'הוה) מופיע בראש המלים הראשונות וכן נעשה שמוש מכון בפועל י.ד.ע. הרמב"ם בא ללמדנו את תמצית התורה, והיא שיש בידי האדם יכולת להתוודע אל יסוד ההווה. התוועדות זו היא עמוד החוכמה שכן בלעדיה אין ערך וודאות לשום ידיעה אחרת. הדרך להכרה זו מתפרטת באלף הפרקים המרכיבים את "משנה תורה". אך תחילה נחל בלימוד יסוד היסודות מתוך ספר הספרים.

אני נעזר בספרו של הרב אליעזר ברקוביץ' ז"ל Man and God. שיטתו היא לסקור פרקים ופסוקים בהם מופיעים מושגי מפתח, ולהבין את משמעותם מתוך הקשרם הכולל. (אני מתנצל מראש על העילגות הנובעת מעצם הקושי לתרגם ולתמצת את כתיבתו השוטפת)

התנ"ך משתמש בארבעה ביטויים שונים כדי לציין את ידיעת האל¹:

- א. "לדעת כי הוא י'הוה"
- ב. "לדעת כי י'הוה הוא אלהים"
- ג. "לדעת כי י'הוה הוא האלהים"
- ד. "לדעת את י'הוה"

בפרק זו והבאות אנו נעמוד על ההבדלים שבין ארבעת הביטויים הנ"ל, ומהו הכלל שלפיו הם מופיעים.

¹ ראיתי לנכון להשתמש בשם המפורש עם מרכאות ובשם אלהים בכל מקום בגלל חשיבות הנושא, וביאור המושגים עבור הקורא העברי. כפי שנראה, המושג "אלהים" עבר שינוי ברבות השנים ונהיה זהה ל God האנגלי. זהות זו לא מדויקת, ולכן גם במאמר המקורי באנגלית הרב ברקוביץ כתב YHWH ו Elohim במקום God ו Lord. מי שמעוניין להדפיס את המאמר מתבקש קודם לבדוק שאמנם השם המפורש לא מופיע ללא מרכאות (סמכתי על המעבד תמלילים) ע"מ שלא יהיה צורך בגניזה חמורה לאח"כ.

לדעת כי הוא י'הוה

נסקור כמה פסוקים בהם ידיעת האל הינה "לדעת כי אני י'הוה":

וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת-לֵב פְּרָעָה וְהִרְבֵּיתִי אֶת-אֹתֹתַי וְאֶת-מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. וְלֹא-יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פְּרָעָה וְנִתְּתִי אֶת-יָדִי בַּמִּצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת-צִבְאֹתַי אֶת-עַמִּי בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁפְטִים גְּדֹלִים. וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי י'הוה בְּנֹתִי אֶת-יָדִי עַל-מִצְרַיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת-בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם. (שמות ו')

וְאֲנִי הִנְנִי מִחְזֵק אֶת-לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֶפְכָּדָה בְּפָרְעָה וּבְכָל-חֵילוֹ בְּרָכְבוֹ וּבְפָרָשָׁיו. וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי-אֲנִי י'הוה בְּהִכָּבְדִּי בְּפָרְעָה בְּרָכְבוֹ וּבְפָרָשָׁיו (שמות יד)

וַיֹּאמֶר י'הוה אֶל-מֹשֶׁה בֹּא אֶל-פְּרָעָה כִּי-אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת-לִבּוֹ וְאֶת-לֵב עֲבָדָיו לִמְעַן שְׁתִּי אֹתֹתִי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ. וְלִמְעַן תִּסְפֹּר בְּאָזְנִי בִּנְךָ וּבִן-בִּנְךָ אֶת אֲשֶׁר הִתְעַלְלֹתִי בַּמִּצְרַיִם וְאֶת-אֹתֹתַי אֲשֶׁר-שַׁמְתִּי בָם וַיִּדְעוּתָם כִּי-אֲנִי י'הוה. (שמות י')

וְהִנֵּה נָבִיא אֶחָד נֹגֵשׁ אֶל-אַחֲאָב מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר י'הוה הִרְאִיתִי אֶת כָּל-הַהֶמּוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה הִנְנִי נֹתֵנוּ בַּיָּד בַּיּוֹם וַיִּדְעוּתָם כִּי-אֲנִי י'הוה. ... וַיִּגֶשׁ אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל-מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר כֹּה-אָמַר י'הוה יַעַן אֲשֶׁר אָמַרְתָּ אֲרָם אֱלֹהֵי הָרִים י'הוה וְלֹא-אֱלֹהֵי עַמִּיקִים הוּא וְנִתְּתִי אֶת-כָּל-הַהֶמּוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה בַּיָּד וַיִּדְעוּתָם כִּי-אֲנִי י'הוה. (מל"א כ')

כבר מתוך פסוקים אלו ניתן לזהות את העיקרון לפיו האל נודע ע"י השפטים במצרים והדברת אויבי ממלכת ישראל. בני ישראל, המצריים והמלך אחאב ישתכנעו כי הוא י'הוה מתוך התגלות של עוצמה וכח על טבעיים. כלל זה מובא בפירוש כאשר משה מודיע לפרעה על הפיכת היאור לדם:

כֹּה אָמַר י'הוה בְּזֹאת תִּדְעֶה כִּי אֲנִי י'הוה: הִנֵּה אֲנֹכִי מִכָּה בַּמָּטָה אֲשֶׁר-בַּיָּד עַל-הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיָּאֵר וְנִהְיָוּ לְדָם. וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר תָּמוּת וּבְאֵשׁ הַיָּאֵר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לְשָׁתוֹת מַיִם מִן-הַיָּאֵר. (שמות ז')

כאמור, העוצמה העל טבעית של האל, המתגלה במופתיים מודיעה לנו שהאל הוא י'הוה. בספר יחזקאל י'הוה נודע מתוך איך שהוא מתגלה לעיני בני ישראל וגויים כאחד במשפט נורא כנגד ירושלים והכרזה שהאל לא ירחם על תושביה:

וְכָל-אֲפִי וְהַנְחוּתִי חֲמַתִּי בָם וְהִנֵּחֲמַתִּי וַיִּדְעוּ כִּי-אֲנִי י'הוה דִּבַּרְתִּי בְּקִנְיָתִי בְּכָל-חַיִּי חֲמַתִּי בָם. (יחזקאל ה')

ניתן עוד לבחון כמה פסוקים בספר יחזקאל שממשיכים את אותו רעיון (עונש לישראל ולארצם):

וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתּוֹכָהּ וְנִתְּתִי אֶתְכֶם בְּיַד-זָרִים וְעַשִּׂיתִי בְּכֶם שְׁפָטִים. בְּחָרֵב תִּפְּלוּ עַל-גְּבוּל יִשְׂרָאֵל אֲשַׁפּוֹט אֶתְכֶם וַיִּדְעוּתָם כִּי-אֲנִי י'הוה. (שם, יא')

וַיִּדְעוּ כָּל-בָּשָׂר כִּי אֲנִי י'הוה הוֹצֵאתִי חָרָבִי מִתְּעֵרָה לֹא תִשׁוּב עוֹד (שם, כא')

באותו אופן גם מתואר העונש של שעיר:

עֲרִיךְ חָרָבָה אֲשִׁים וְאֶתָּה שְׁמָמָה תִּהְיֶה וַיִּדְעוּתָם כִּי-אֲנִי י'הוה... שְׁמָמוֹת עוֹלָם אֶתְנֶךָ וְעֲרִיךְ לֹא תִשׁוּבָנָה

וידעתם כי-אני יהוה......כְּשֶׁמִּחֲתַךְ לְנַחֵלֶת בֵּית-יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר-שָׁמַמָּה כִּן אֶעֱשֶׂה-לָךְ שְׁמָמָה תַּהֲיֶה
הַר-שֹׁעִיר וְכָל-אֲדוֹם כֻּלָּה וַיִּדְעוּ כִּי-אֲנִי יְהוָה (שם, לה')

ככל שנבחן יותר פסוקים נגלה המכנה המשותף שלהם: האל נודע כ'הוה מתוך גילוי עוצמה ודין המוחלים על בני אדם ואומות, על הטבע וההיסטוריה.²
בהסתייגות מסוימת ניתן לומר שבעגה תאולוגית אלו גילויים של נשגבות - טרנסצנדנטליות.³

לדעת כי הוא יהוה אלהים

בתחילת שליחותו, משה נשלח אל בני ישראל ובפיו הבשורה הבאה:

וְלִקְחֹתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וַיִּדְעֻם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבָלוֹת
מִצְרָיִם (שמות ו')

כאשר בני ישראל התלוננו במדבר וביקשו מים משה ענה להם:

שָׁמַעְתִּי, אֶת-תְּלֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל--דִּבֶּר אֱלֹהִים לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבִים תֹּאכְלוּ בָשָׂר, וּבַבֶּקֶר תִּשְׁבְּעוּ-לָחֶם;
וידעתם, כי אני יהוה אלהיכם (שמות טז').

כמו מקודם ניתן לזהות את הכלל, שנראה הפוך מ"לדעת שהוא יהוה". ישנו ניגוד מובהק בין הפסוקים הקודרים ביחזקאל, בהם הנביא מתאר את חמת הזעם שעל ידיה מגיעה אל האדם הידיעה "אני יהוה", לבין המלים הרכות בהן האל מבטיח לבני ישראל כי הוא יקח אותם לעם, והוציאם ממצרים על מנת לשכון ביניהם. כך גם כאשר בני ישראל מתלוננים בגלוי כנגד משה, ובמרומז כנגד האל, הוא ממלא את משאלותיהם ומאכיל אותם במן ושליו. כל זאת על מנת שידעו כי "אני יהוה אלהיכם".

אם כן, יהיה זה נכון לומר שכאשר האל מגלה את עוצמתו ואדנותו על אדם וטבע, בריחוק מהם (טרנסצנדנטי) הוא נודע כ"יהוה". לעומת זאת, כאשר הוא משגיח על האדם, קרוב אליו ושוכן בתוכו, הרי הוא "יהוה אלהיכם". הרעיון מקבל חיזוק מסוף ספר דברים שם מזכיר משה לעם איך האל דאג להם במדבר:

וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר לֹא-כָלוּ שְׁלֹמֹתֵיכֶם מֵעֲלִיכֶם וְנַעֲלָךְ לֹא-בָלְתָה מֵעַל רַגְלֶךָ. לָחֶם לֹא
אָכַלְתֶּם וַיֵּין וְשִׁכָּר לֹא שְׁתִּיתֶם לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם. (דברים כט')

² ראוי כבר כעת להבחין שאין כאן הודעה שהאל או יהוה קיימים, אלא רק זיהוי בלבד, כלומר שהאל הוא יהוה. נראה בהמשך שהמושג "יהוה" כבר קיים בתודעת האדם המקראי ורק נדרש זיהוי של האל עמו.

³ בעקבות שיעור על אישיותו של הקב"ה של הפרופ' ישראל אומן בהושענה רבה תשס"ט, ראיתי שיש לסייג את השימוש במלים כמו טרנסצנדנטליות ואימננטיות הלקוחים מעולם מושגים לא מקראי. הרב ברקוביץ מרבה להשתמש בהם בספרו, אם כי ב God, Man and History הוא גם קורא לגלות זהירות ראויה.

מעצם העובדה שההשגחה קיימה אותם במדבר ניתנת להם הידיעה, לא שהוא יהוה, אלא שהוא יהוה אלהיהם.
נתבונן בשני פסוקים ביחזקאל:

וְהָאָרֶץ הַנִּשְׁמָה תַעֲבֹד תַּחַת אֲשֶׁר הִיְתָה שְׁמָמָה לְעֵינַי כָּל-עוֹבֵר. וְאָמְרוּ הָאָרֶץ הַלְזוּ הַנִּשְׁמָה הִיְתָה כְּגֹן-עֵדֶן
וְהָעָרִים הַחֲרֻבוֹת וְהַנִּשְׁמֹת וְהַנֶּהְרָסוֹת בְּצוּרוֹת יִשְׁבּוּ. וַיֹּדְעוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר יִשְׁאָרוּ סְבִיבוֹתֵיכֶם כִּי אֲנִי יְהוָה
בְּנִיתִי הַנֶּהְרָסוֹת נִטְעַנְתִּי הַנִּשְׁמָה אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי וְעָשִׂיתִי. (יחזקאל לו')

וְנָתַתִּי אֶת-כְּבוֹדִי בְּגוֹיִם וְרָאוּ כָל-הַגּוֹיִם אֶת-מִשְׁפָּטִי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וְאֶת-יָדִי אֲשֶׁר-שָׁמַתִּי בָהֶם. וַיֹּדְעוּ בֵּית
יִשְׂרָאֵל כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם מִן-הַיּוֹם הַזֶּה וְהָלָא... וַיֹּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בְּהַגְלוֹתִי אֹתָם אֶל-הַגּוֹיִם
וְכִנְסָתִים עַל-אֲדָמָתָם וְלֹא-אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שֵׁם. וְלֹא-אֶסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם אֲשֶׁר שָׁפַכְתִּי אֶת-רוּחִי עַל-בֵּית
יִשְׂרָאֵל נָאֻם אֲדֹנָי יְהוָה. (שם לט')

שני הפסוקים בעלי הנימה השונה אם כי שניהם דנים באותו נושא, והוא גאולת ישראל. בראשון, האל נודע כי יהוה
לעיני הגויים אשר צופים בגאולה מהצד. בשני, ישראל מבינים שיהוה הוא אלהיהם, למרות ש"נתתי את כבודי
בגויים". זאת משום ש"אלהיהם" הוא זה שדואג להם.
כאשר יהושע מצווה את העם על שתי-עשרה האבנים שהוקמו בגלגל, הוא אומר:

וְהוֹדַעְתֶּם אֶת-בְּנֵיכֶם לֵאמֹר בִּיבִשְׁהָ עֶבֶר יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. אֲשֶׁר-הוֹבִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֶת-מִי הַיַּרְדֵּן
מִפְּנֵיכֶם עַד-עֶבְרָתְכֶם כְּאֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לַיִם-סוּף אֲשֶׁר-הוֹבִישׁ מִפְּנֵינוּ עַד-עֶבְרָנוּ. לְמַעַן דַּעַת כָּל-עַמִּי
הָאָרֶץ אֶת-יָד יְהוָה כִּי חֲזָקָה הִיא לְמַעַן יֵרָאֶת אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל-הַיָּמִים. (יהושע ד')

הנס מתואר פה על משמעותו לעם ישראל שנגאל. עבור עמים אחרים זהו גילוי כוחו של יהוה, אך עבור ישראל
זוהי הודעה שיהוה הוא אלוהיהם. תיאור דומה ניתן למצוא בישעיהו. הנבואה פונה אל כורש, משיח ה':

אֲנִי לִפְנֵיךָ אֵלֶךְ וְהַדּוּרִים אֲיַשֵּׁר דְּלֹתוֹת נַחוּשָׁה אֲשַׁבֵּר וּבְרִיחִי בְרָזֶל אֲגַדֵּעַ. וְנָתַתִּי לְךָ אוֹצְרוֹת חֶשֶׁק וּמִטְמֵנִי
מִסְתָּרִים לְמַעַן תִּדְעַ כִּי-אֲנִי יְהוָה הַקּוֹרֵא בְּשֵׁמִי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. לְמַעַן עֲבָדִי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל בְּחִירִי וְאֶקְרָא לְךָ
בְּשֵׁמִי אֲכַנֶּךָ וְלֹא יִדְעֻנִּי. (ישעיהו מה')

כורש הוא חלק מתוכנית אלקית, וע"מ שימלא את תפקידו האל מכניע את אויביו. כך כורש לומד את כוחו של יהוה.
אך מאחר וכל זה נעשה עבור ישראל, הרי שגם נודע לו שיהוה הוא "אלהי ישראל".
גם ביחזקאל יש נבואה בה שני הביטויים מופיעים בהקשר המתאים להם:

וְנָתַן עֵץ הַשָּׁדָה אֶת-פְּרִיו וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ וְהָיוּ עַל-אֲדָמָתָם לְבָטָח וַיֹּדְעוּ כִּי-אֲנִי יְהוָה בְּשִׁבְרִי אֶת-מִטּוֹת
עֲלָם וְהַצִּלְתִּים מִיַּד הָעֹבְדִים בָּהֶם. וְלֹא-יְהִי עוֹד בָּז לַגּוֹיִם וְחַיַּת הָאָרֶץ לֹא תֹאכֵלם וְיִשְׁבּוּ לְבָטָח וְאִין מַחְרִיד.
וְהִקְמַתִּי לָהֶם מִטֶּע לֶשֶׁם וְלֹא-יְהִי עוֹד אֶסְפִּי רָעַב בָּאָרֶץ וְלֹא-יִשְׁאָו עוֹד כְּלַמֵּת הַגּוֹיִם. וַיֹּדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם אֹתָם וְהָמָּה עַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל נָאֻם אֲדֹנָי יְהוָה. (יחזקאל לד')

גם כאן, שני מופעים של האל מודיעים כי הוא יהוה והוא "יהוה אלהים", בהקשר של גאולת ישראל. לעיני העמים
הוא יהוה; לעיני ישראל הוא יהוה אלהיהם.

נמשיך עם עוד פסוקים:

אני יהוה אלהיכם⁴ בחקותי לכו ואת-משפטי שמרו ועשו אותם. ואת-שבתותי קדשו והיו לאות ביני וביניכם **לדעת כי אני יהוה אלהיכם**. וימרו-בי הבנים בחקותי לא-הלכו ואת-משפטי לא-שמרו לעשות אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם את-שבתותי חללו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר. והשבתי את-ידי ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר-הוצאתי אותם לעיניהם. גם-אני נשאתי את-ידי להם במדבר להפיץ אתם בגוים ולזרות אותם בארצות. יען משפטי לא-עשו וחקותי מאסו ואת-שבתותי חללו ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם. וגם-אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל-פטר רחם למען אשמים למען אשר ידעו אשר אני יהוה. (שם כ')

המצוות עצמן הן האות והכלי לביטוי השגחתו של האל על בני ישראל ולכן הן הסימן לכך שהוא "יהוה אלהים". כאשר דוחים את המצוות ומבטלים את האות, ההשגחה נסוגה והאל "חוזר" להיות "יהוה" בלבד. בקטע זה יש גם רמז להדדיות ביחסים בין האל לעם, כביכול היותו אלהים גם תלויה במעשי האדם. עד כאן ראינו שעל בני ישראל לחיות במודעות ש'הוה הוא האלהים. עם זאת השאיפה היא שכל האנושות תכיר בעובדה זאת:

ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יהוה קרבים אל-יהוה אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר-יום ביום. למען דעת כל-עמי הארץ כי יהוה הוא האלהים אין עוד. (מל"א כ').

למען עבדי יעקב וישראל בחירי ואקרא לך בשמך אכנך ולא ידעתי. אני יהוה ואין עוד זולתי אין אלהים אאזרך ולא ידעתי. למען ידעו ממזרח-שמש וממערבה כי-אפס בלעדי אני יהוה ואין עוד. יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע אני יהוה עשה כל-אלה...
כי כה אמר-יהוה בורא השמים הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא-תהו בראה לשבת יצרה; אני יהוה ואין עוד. לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני יהוה דבר צדק מגיד מישרים. הקבצו ובאו התנגשו יחדו פליטי הגוים לא ידעו הנשאים את-עץ פסלם ומתפללים אל-אל לא יושיע. הגידו והגישו אף יעצו יחדו מי השמיע זאת מקדם מאז הגידה הלוא אני יהוה ואין עוד אלהים מבלעדי אל-צדיק ומושיע אין זולתי. פנו-אלי והושעו כל-אפסי-ארץ כי אני-אל ואין עוד. בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי-לי תכרע כל-ברך תשבע כל-לשון. אה ביהוה לי אמר צדקות ועז עדי ובו יבשו כל הנהרם בו. ביהוה יצדקו ויתהללו כל-זרע ישראל. (ישעיהו מה').

בקטע האחרון, האל קורא לכורש על מנת שכל העולם ילמד כי יהוה הוא האלקים. "יהוה הוא בורא השמיים - נשגב; מונגד לאלוהים יוצר הארץ - הדואג לבני אדם; ללא לתהו בראה, לשבת יצרה - גילוי של דאגה לאנושות כולה. ההכרזה החוזרת ש'הוה הוא האלוהים ואין עוד. הבאנו כאן רק תמצית, אך לכל אורך המקרא נראה את הכלל הבא:

גילוי נשגב = לדעת כי הוא יהוה.

גילוי נוכח וקרוב לאדם = לדעת כי הוא יהוה אלהים.

את המושג "אין עוד" נסביר בסעיף הבא.

⁴ להבנת הביטוי ההכרזתי "אני יהוה אלוהיכם" שמופיע בתחילת הקטע, אני מפנה לספרו של הרב ברקוביץ, Man and God, עמ' 34-49, המסקנות דומות למה שהבאנו כאן. ענינו הוא שהמצוות הן אכן אמצעי להשגחתו של האל בדאגתו למוסריות ולסולידריות של העם. הרב ברקוביץ גם מבאר את הביטוי: "להיות לאלהים" בעמ' 49-54. תמציתו הביטוי הוא כניסה לתוך או חידוש מערכת יחסים אינטימית בין האדם לאל.

לדעת כי 'יהוה הוא האלהים

השאלה שצריכה להישאל כעת היא: מדוע כאשר האל מודיע על השגחתו האישית (אלוהים) יש עדיין צורך גם באזכור השם שמציין את המהות הטרנסצנדנטית שלו ('יהוה'). מדוע לא לומר פשוט: וידעו כי אני אלוהיכם?

הרב ברקוביץ מציע לחפש את התשובה בפרשת אליהו על הר הכרמל, וע"י ניתוח הביטוי 'יהוה הוא האלהים'. התנ"ך מתאר את עימות אליהו עם נביאי הבעל באופן הבא:

וַיִּגַּשׁ אֱלֹהֵיהֶם אֶל-כָּל-הָעָם וַיֹּאמְרוּ עַד-מָתִי אַתֶּם פִּסְחִים עַל-שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים אִם-יְהוָה הָאֱלֹהִים לָנוּ אֲחֵרָיו וְאִם-הַבַּעַל לָנוּ אֲחֵרָיו וְלֹא-עָנָו הָעָם אֹתוֹ דָּבָר. וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵיהֶם: ...וּקְרָאתֶם בְּשֵׁם אֱלֹהֵיכֶם וְאֲנִי אֶקְרָא בְּשֵׁם-יְהוָה וְהָיָה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר-יַעֲבֹד בָּאֵשׁ הוּא הָאֱלֹהִים וַיַּעַן כָּל-הָעָם וַיֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר. (מל"א יח')

מעצם הניסוח השאלה של אליהו נראה כי העם יודע מי הוא 'יהוה' - ויודע שהוא קיים. הם התלבטו בשאלה (פסחו בין שני הסעיפים) האם הוא האלהים. ומהו האלהים? מתוך המשך השאלה: אם 'יהוה הוא האלהים' - לכו אחרינו! האלהים הוא זה שהולכים אחרינו. הוא שמוביל. הוא שאכפת לו.

פרשה זו ואחרות יש להבין על רקע מאבקה של הדת הישראלית בטיהור מושג האל ויסוד אמונה מונותאיסטית. ידוע כי העמים העתיקים הכירו במושג אל עליון טרנסצנדנטי; בורא הקיים מעבר למרחב ולזמן. אך זהו גם אל נשגב שלא ניתן להתייחס אליו והוא עצמו לא מתעניין בענייני בני האדם. הרגש הדתי דרש, אם כן, פורקן באמצעות אלוהות שתהיה נגישה ותתווך בין הבורא הנשגב לאדם. ההתמכרות הארוכה לעבודת הבעל בהשפעת עמי הסביבה, והסובלנות כלפי עבודת הבמות שהתקיימו במקביל לאמונה ב'יהוה כמקור המציאות והחיים, שחקו את הרעיון ש'יהוה הוא האלהים'.

כבר במדבר היה קושי לקבל רעיון זה כפי שמבואר במעשה העגל (שההפטרה שלו הוא מעשה אליהו לעייל):

כאשר הפסל הוקם העם הכריז: **אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים**
אך אהרון יכול היה עדיין לומר: **חג ליהוה מחר**

קבלת אלוהים אינה כרוכה בדחיית 'יהוה'. להיפך. חג לכבוד האלוהים הוא גם חג לכבוד 'יהוה' משום שהאלוהים הוא מתווך ונציגו של 'יהוה' עלי אדמות. אלוהים הוא הקרוב ותפקידו להוציא את העם ממצרים; אך אין זה מתפקידו של 'יהוה', האל העליון, לגאול בני אדם. האירוניה היא שמשה, שלימד את העם שאין מתווכים, הפך בעצמו לאלהים בעיניהם.⁵

⁵ ייתכן שזה היה בלתי נמנע, וכבר במעמד עשרת הדברות אנו קוראים:

וְכָל-הָעָם רֹאִים אֶת-הַקּוֹלֹת וְאֶת-הַלַּפִּידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת-הַהָר עָשָׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעֲמֻדוּ מֵרָחֹק. וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה דַּבֵּר-אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל-יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן-נָמוּת. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם אַל-תִּירְאוּ כִּי לְבַעֲבוֹר נִסּוֹת אֲתֶכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יְרֵאתוֹ עַל-פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תִחַטְּאוּ. וַיַּעֲמֵד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל-הָעֶרְפֶּל אֲשֶׁר-שָׁם הָאֱלֹהִים. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן-הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם. לֹא תַעֲשֹׂן אֹתִי אֱלֹהִי כִסֵּף וְאֱלֹהִי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם. (שמות כ')

'יהוה' מדגיש הוא דיבר אל העם משמיים, אך העם פחד ורצה מתווך. התפיסה ש'יהוה הוא האלוהים' - כפי שנאמר בדיבר הראשון - עדיין לא קנתה שביתה בליבם. לכן האיסור על עשיית אלוהים חוזר שוב, אך למפרע התברר שהעם אעדיף את

רק כאשר הוא התעכב על ההר העם הבין שהוא רק אדם, וביקש אלוהים אמיתי:

וַיֵּרָא הָעָם כִּי-בִשְׁשׁ מִשָּׁה לַרֹדֶת מִן-הָהָר וַיִּקְהֵל הָעָם עַל-אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה-לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכּוּ
לִפְנֵינוּ כִּי-זֶה מִשָּׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הָעֵלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה-הָיָה לוֹ (שמות לב')

האמונה שדרוש מתווך בין י'הוה לאדם מעולם(!) לא נעקרה כליל מהעם ולכן ירבעם בן נבט היה יכול בקלות להציב עגלים - לא כדי להחליף את י'הוה - אלא רק לייצגו.

נחזור לאלוהו בהר הכרמל.

כאמור, העם אינו בטוח ש'הוה הוא האלהים וייתכן שיש צורך במתווך. יש לשים לב שאלוהו פונה אל נביאי הבעל בלשון הבאה: וקראתם בשם אלהיכם, אך הוא אינו ממשיך ואומר שהוא יקרא בשם האלהים שלו אלא ואני אקרא בשם-י'הוה. הוא לא יכול היה לומר שהוא יקרא "בשם אלהי" משום שכאן נמצא הוא שורש העימות ביניהם.

בתפילתו, אליהו פונה אל י'הוה כך:

י'הוה אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם יִצְחָק וַיִּשְׂרָאֵל הַיּוֹם יוֹדַע כִּי-אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וְאֲנִי עֹבֵדְךָ וּבִדְבָרְךָ עֲשִׂיתִי אֵת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. עֲנֵנִי י'הוה עֲנֵנִי וַיִּדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי-אַתָּה י'הוה הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הַסִּבֵּת אֶת-לִבָּם אַחֲרָיִת. וַתִּפֹּל אִשׁ-י'הוה וַתֹּאכַל אֶת-הָעֵלָה וְאֶת-הָעֵצִים וְאֶת-הָאֲבָנִים וְאֶת-הָעֶפֶר וְאֶת-הַמִּיִּם אֲשֶׁר-בַּתְּעֵלָה לַחֲכָה. וַיֵּרָא כָּל-הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ י'הוה הוּא הָאֱלֹהִים י'הוה הוּא הָאֱלֹהִים. (מל"א יח').

י'הוה הינו אלהי אבות האומה אותם הוא הדריך ועליהם הוא שמר בעבר הרוחוק, אך העם מפריד בין "י'הוה" ל"אלהים". כאשר בא המענה לתפילתו של אליהו, חוזר הזיהוי שכן "אלוהים" הוא גם זה שעונה לתפילות, ולא נותר לעם אלא להכריז ש'הוה הוא האלהים.

הביטוי "י'הוה הוא האלהים" מופיע לראשונה בפרק ד' שבספר דברים:

הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ-הָאֵשׁ, כְּאֲשֶׁר-שָׁמַעְתָּ אֶת־יְיָ. או הִנֵּסָה אֱלֹהִים, לְבֹא לִקְחַת לּוֹ גּוֹי מִקְרֵב גּוֹי, בְּמִסֹּת בָּאֵתָת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבְזִרְעוֹ נְטוּיָה, וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים: כָּל אֲשֶׁר-עָשָׂה לָכֶם י'הוה אֱלֹהֵיכֶם, בְּמִצְרַיִם--לְעֵינֶיךָ. אַתָּה הָרֹאֶת לְדַעַת, כִּי י'הוה הוּא הָאֱלֹהִים: **אֵין עוֹד, מִלְבָּדוֹ.** מִן-הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעַךְ אֶת-קוֹלוֹ, לִיִּסְרָךְ; וְעַל-הָאֶרֶץ, הָרָאָךְ אֶת-אִשׁוֹ הַגְּדוֹלָה, וַיְדַבְּרוּ שְׁמַעְתָּ, מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. וַתַּחַת, כִּי אָהַב אֶת-אַבְרָהָם, וַיִּבְחַר בְּזָרְעוֹ, אַחֲרָיו; וַיּוֹצֵאךְ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ הַגְּדֹל, מִמִּצְרַיִם. לְהוֹרִישׁ, גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצָמִים מְמָר--מִפְּנֶיךָ; לְהַבִּיאָךְ, לְעַת-לָךְ אֶת-אַרְצָם נְחִלָּה--כִּיֹּם הַזֶּה. וַיִּדְעַת הַיּוֹם, וְהַשַּׁבָּת אֶל-לִבְכָּךְ, כִּי **י'הוה הוּא הָאֱלֹהִים**, בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל-הָאֶרֶץ מִתַּחַת: **אֵין עוֹד.** וְשִׁמְרַת אֶת-חֻקָּיו וְאֶת-מִצְוֹתָיו, אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶךְ הַיּוֹם, אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ, וּלְבְנֶיךָ אַחֲרֶיךָ--וּלְמַעַן תִּצְרֶיךָ יָמִים עַל-הָאָדָמָה, אֲשֶׁר י'הוה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ כָּל-הַיָּמִים.

משה על פני י'הוה. השוו לגרסה בספר דברים פ"ה:

פְּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר יְהוָה עִמָּכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. אָנֹכִי עֹמֵד בֵּין-יְהוָה וּבֵינֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת-דְּבַר יְהוָה כִּי יֵרָאֲתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא-עֲלִיתֶם בְּהָר לֵאמֹר... (עשרת הדברות)...

ותאמרו הן הראנו י'הוה אלהינו את-כבודו ואת-גדלו ואת-קולו ששמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי-ידבר אלהים את-האדם וחי. ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם-יספים אנחנו לשמע את-קול י'הוה אלהינו עוד ומתנו. כי מי כל-בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך-האש כמונו וחי. קרב אתה ושמע את כל-אשר יאמר י'הוה אלהינו ואת דבר אלינו את כל-אשר ידבר י'הוה אלהינו אליך ושמענו ועשינו.

יוצא, שכל המהלך של יציאת מצרים ומעמד הר סיני נועדו לקבע בעם ישראל את הידיעה ש'הוה הוא האלהים'⁶ ומכאן שמדובר ברעיון מפתח בתורה ובתנ"ך כולו. הידיעה הזאת באה במיזוג מיוחד של גילוי עוצמה על טבעיים (טרנסצנדנטיות) והשגחה פרטית (אימננטיות). כמו כן חוזרת הידיעה כי "אין עוד מלבדו" ו"אין עוד". אך כיצד ניתן ניתן להראות שאין עוד מלבדו? נראה, שמעולם לא היתה שאלה אם יש עוד 'הוה חוץ מ'הוה' - גורם בעל מעמד, עוצמה ואצילות שווים. השאלה הייתה האם יש אלוהים - גורם מתווך. אולם, ברגע שהעם ראה ש'הוה בכבודו ובעצמו הוא האלהים, הבינו שאין עוד מלבדו. בכל הקטעים שהבאנו כאן כתוב: "הוה הוא האלהים" (עם ה"א הידיעה). ישנו יוצא מן הכלל והוא פרק ק' שבספר בתיילים:

דעו כי 'הוה הוא אלהים' הוא-עשנו ולא (ולו) אנחנו עמו וצאן מרעיתו

הפסוק מתאים לניתוח שהצגנו לעיל: "הוא עשנו ולא אנחנו" מקביל ל'הוה, הבורא; "עמו וצאן מרעיתו" מוכיח כי 'הוה הוא אלהים'⁷ בדיקה של פסוקים במקרא מראה כי ה"א הידיעה באה כאשר יש ברקע ויכוח נגד ההשקפה המנוגדת שיש עוד מלבדו. בפסוק בתיילים לא דרושה הדגשה משום שאין התייחסות לטיעונים אליליים. מכאן נוכל להבין טוב יותר את הדיבר הראשון בדברים ה':

אנכי 'הוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא-יהיה לך אלהים אחרים על-פני.

הפירוש אם כן הוא: אנכי 'הוה - הבורא הכל יכול, הנשגב, הטרנסצנדנטי והבלתי נתפס - אני גם האלהים שלך שגאל אותך מארץ מצרים. לכן, לא יהיו לך אלוהים נוספים, אלוהים המתווכים ביני ובין בריותי, ביני ובין בני האדם. הביטוי אלהים אחרים מקביל ל"אין עוד" בקטע קודם.

עצם קיומו של ציווי שלא יהיו אלהים אחרים נותן משמעות נוספת למלה אלהים, והיא המושא להערצה, סגידה ולפולחן דתי. כלומר גם האדם הוא זה שממציא אלהים וממנה אותו, כפי שבני ישראל דרשו מאהרון: קום עשה-לנו אלהים אשר ילכו לפנינו.

זאת הסיבה מדוע נקראים אלילי העמים גם בשם אלהים, למרות שבמציאות אין אלהים חוץ מ'הוה. אפשר שהחלק הראשון בדיבר הוא לא רק הכרזה אלא גם צוו שיש לעבוד את 'הוה ולהפוך אותו לאלהים ומתוך כך לדחות אלהים אחרים. היותו של 'הוה אלהים אם כך תלוי גם באדם (לא רק בהתגלות), שכן מדובר ביחסים הדדיים בין 'הוה לאדם אותם המקרא רוצה להשתית.⁸

הושע הנביא (פרק י"ג) יצר זיהוי מוחלט בין אלהים למושיע שאותו כבר היו צריכים להכיר מאז יציאת מצרים:

⁶ הפילוסופים בימי הביניים השתמשו בזיכרון הקולקטיבי של העם על מנת להוכיח את נכונות התורה והמסורת (ראה ה"כוזרי" מאמר א' לריה"ל). למעשה האירועים ההיסטוריים הינם ההוכחה לכך ש'הוה הוא אלהים וזה באמת שווה ערך להכרה שיש "תורה משמיים". הנסיון העכשווי של מחזירים בתשובה להוכיח את קיומו של 'הוה ע"י הישענות על אותם אירועים היא, לעניות דעתי, בעייתית. כפי שראינו אין בתנ"ך כל ראיה לקיום 'הוה כבורא, אלא רק פולמוס מתמשך עם עובדי אלילים שמכירים בקיומו אך חושבים שהוא לא אלוהים. 'הוה הוא מה שנקרא, בלשון הפילוסופים, מושכל ראשון והתשתית של כל המציאות.

⁷ נראה שבעלי המסורה גם הבינו את הפסוק כך ולכן הכתיב "לא" שייך להיבט של 'הוה' הטרנסצנדנטי, והקרי "לו" שייך לאלהים האימננטי.

⁸ חז"ל אף ביטאו זאת באופן חריף יותר בילקוט שמעוני, ישעיהו מג: "אם אתם עדי הרי אני אל, ואם אין אתם עדי, כביכול אין אני אל"

וְאֵנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם; וְאֱלֹהִים זֹלָתִי לֹא תַדַּע וּמוֹשִׁיעַ אֵין בְּלִתִּי.

כעת ננתח את קריאת שמע (דברים ו') שהיא ההצהרה היסודית של היהדות (credo):

שמע ישראל יהוה אלהינו, יהוה אחד.

שמע ישראל, יהוה - הבורא הטרוסצדנטי הוא גם האלהים שלנו - המשגיח האימננטי. המלך הוא גם אבינו. ואף-על-פי-כן, למרות שיהוה הוא אלהינו, הרי שיהוה הוא אחד. אין סתירה! קריאת שמע נקראת גם קבלת עול מלכות שמיים, שאז האדם מכיר ביהוה כאלהיו - ריבונו.

בספר שופטים פרק יא' אנו קוראים את המסר ששלח יפתח אל מלך עמון:

הלא את אשר יורישך כְּמוֹשׁ אֱלֹהֵיכָּם אוֹתוֹ תִירֹשׁ וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר הוֹרִישׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירֹשׁ.

במבט ראשון עשוי להיווצר הרושם שיפתח שם את יהוה באותה רמה של כמוש, האלהות השבטית של בני עמון. אם זה אמנם נכון, הרי שאין משמעות בטיעון שבא מיד אח"כ:

יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשֹּׁפֵט הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן.

על פי הפסוק הזה המושג "יהוה השופט" מובן גם לעמונים, וניתן היה לקרוא לו לשפוט בין בני ישראל לבני עמון. יש משמעות לכך שכאשר יפתח מזכיר את מה שיהוה עשה למען ישראל, הוא קורא לו "יהוה אלהי ישראל" ו"יהוה אלהינו", אך כאשר הוא קורא לו לשפוט הוא מתכוון ל "יהוה השופט". יש טעם לדבר באזני בני עמון על "יהוה השופט" משום שגם הם מכירים באלוהות עליונה ואף בשמה יהוה, וכמוש אלוהיהם הוא רק המתווך. עבור יפתח ישנה זהות בין יהוה ואלוהים, ולכן אלוהות מתווכת אינה באה בחשבון.

לדעת את יהוה

הגענו לביטוי האחרון אותו רצינו להבין.

מסקירה ראשונית, ניתן כבר לראות שהביטוי "לדעת את יהוה" הוא בעל משמעות מוסרית. על בני עלי מסופר:

וּבְנֵי עֲלִי בְנֵי בְלִיעֵל לֹא יָדְעוּ אֶת-יְהוָה. (שמ"א ב')

כלומר, לו ידעו את יהוה - לא היו בני בליעל.

גם ירמיהו הנביא מתלונן:

מִי-יִתְּנִי בַּמִּדְבָּר, מְלוֹן אֲרָחִים, וְאֶעֱזֹבָה אֶת-עַמִּי, וְאֶלְכָה מֵאַתָּם: כִּי כָל־מְנַאֲפִים, עֲצָרְתָּ בְּגָדִים. וַיִּדְּרֻךְ אֶת-לְשׁוֹנָם קִשְׁתָּם שֶׁקֶר, וְלֹא לְאַמּוֹנָה גָּבְרוּ בְּאָרְצָם: כִּי מִרְעָה אֶל-רָעָה יֵצְאוּ וְאֵתִי לֹא-יָדְעוּ, נָא-יְהוָה (ירמיהו ט')

וישעיהו מנבא שבאחרית הימים

לא-יָרְעוּ וְלֹא-יִשְׁחִיתוּ, בְּכָל-הָרָקָדָשׁ: כִּי-מִלְאָה הָאָרֶץ, דַּעַת אֶת-יְהוָה, כְּמִים, לַיָּם מְכֻסִּים (ישעיהו יא')

נראה שיש קשר בין התנהגות נאותה לידיעת יהוה, וירמיהו, באותו פרק, מציין קשר סיבתי:

שְׁבִתָּךְ, בְּתוֹךְ מְרֻמָּה; בְּמֶרְמָה מֵאֲנִי דַעַת-אוֹתִי, נָא-יְהוָה

המשמעות היא שמתוך שהם יושבים "בתוך מרמה" הם מסרבים (ממאנים) לדעת את יהוה.

מה אם כן המשמעות של לדעת את יהוה. נראה שזה שונה מלדעת שהוא יהוה או לדעת שהוא אלהים. בני עלי, שהיו כהנים במשכן שילה, בוודאי ידעו רבות על יהוה. הם ידעו שהוא יהוה, הבורא וגם אלהי ישראל שהוציא אותם ממצרים. כלומר הם ידעו עליו אך לא אותו. באותו אופן נכתב על שמואל כאשר האל נגלה אליו לראשונה. שמואל הצעיר לא ידע שזה יהוה, משום ששמואל, טָרַם יָדַע אֶת-יְהוָה; וְטָרַם יִגְלָה אֵלָיו, דְּבַר-יְהוָה. מן הסתם שמואל כבר ידע רבות על יהוה, מתוקף שהייתו במשכן. אך הוא לא ידע אֶת יהוה. עבור שמואל, לדעת את יהוה פירושו לחוות התגלות, ולפגוש את יהוה באופן ישיר. ללא אותה התגלות, שמואל לא יכול היה להיכנס למערכת יחסים קרובה עם יהוה.

הושע בפרק ב', משתמש בביטוי "לדעת את יהוה" כדי לתאר מערכת יחסים אינטימית-מיסטית בין האל לעמו:

וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי, לְעוֹלָם; וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי בְצִדְקָה וּבְמִשְׁפָּט, וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְאַרְשִׁתִּיךָ לִי, בְּאֲמוּנָה; וְיָדַעְתָּ, אֶת-יְהוָה

יש לזכור שבתנ"ך "לדעת" הוא ביטוי למימוש הנישואין בין איש לאשה:

וְהָאָדָם, יָדַע אֶת-חַוָּה אִשְׁתּוֹ; וַתַּהַר, וַתֵּלֶד אֶת-קַיִן (בראשית ד')
הַנֶּעֱרָ, טֹבֶת מְרָאָה מֵאִד--בְּתוּלָה, וְאִישׁ לֹא יָדָעָה (שם כד').

הושע מודיע שהקרבה שישנה באופן טבעי בין הנביא ליהוה, גם אפשרית עבור כל עם ישראל. הוא אמנם משתמש בביטויים נועזים כדי לתאר את אהבת האל לעמו, אך הוא מסתמך על מסורת בעם ישראל. דוד מצווה לשלמה:

וְאַתָּה שְׁלֹמֹה-בְנִי דַע אֶת-אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וְעִבְדָּהוּ, בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֹפְצָה--כִּי כָל-לִבָּבוֹת דּוֹרֵשׁ יְהוָה, וְכָל-יֶאֱצָר מִחֻשְׁבוֹת מִבֵּין: אִם-תִּדְרָשֶׁנּוּ יִמְצָא לָהּ, וְאִם-תַּעֲזֹבֶנּוּ יִזְנִיחַךָ לַעַד (דב"א כח')

אם מחפשים ודורשים את יהוה, הוא יאפשר לאדם למצוא אותו, ולא רק לדעת עליו אלא לדעת אותו. כל אחד יכול לחפש את יהוה. אמנם אין ערובה לכך שהיחסים יהיו אינטנסיביים ועמוקים כמו עם הנביא או עם ישראל, אך ידיעת יהוה תמיד מבטאת יחס של קירבה. נראה זאת בירמיהו:

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָא-יְהוָה וְכִרְתִּי אֶת-בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת-בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה. ... נִתַּתִּי אֶת-תּוֹרָתִי בְּקֶרֶבָם וְעַל-לִבָּם אֶכְתְּבֶנָה וְהָיְתָה לָהֶם לְאֱלֹהִים וְהָיָה לִי לְעָם. וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד אִישׁ אֶת-רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת-אֲחִיו לֵאמֹר דַּענוּ אֶת-יְהוָה כִּי-כֹלֵם יָדַענוּ אוֹתִי לְמִקְטָנִם וְעַד-גְּדוּלָם נָא-יְהוָה כִּי אֶסְלַח לְעוֹנָם וְלִחְטָאֲתָם לֹא אֶזְכֹּר-עוֹד. (פרק לא')

אנו למדים מישעיהו (פרק לט):

כִּי אִם-עֹנֵתִיכֶם הָיוּ מִבְּדָלִים בֵּינְכֶם לְבֵין אֱלֹהֵיכֶם וְחֹטְאוֹתֵיכֶם הִסְתִּירוּ פָנִים מִכֶּם מִשְׁמוּעַ.

כאשר יש הסתר פנים אין אפשרות לדעת את 'הוה', משום שיחסי הקרבה התמוטטו. כאשר 'הוה' מוחל על חטאיהם הוא מסיר את החציצה ומאפשר לאדם שוב למצוא אותו - לדעת אותו. זה יקרה כאשר התורה כבר לא תהיה כפויה על האדם אלא תהווה חלק מהטבע שלו. על פי ירמיהו ידיעת 'הוה' נחשבת לשיא השלמות אנושית בה האדם אף מזדהה עם היעדים של 'הוה':

כֹּה אָמַר יְהוָה, אֶל-יְתֹהֵלֶל חָכֵם בְּחִכְמָתוֹ, וְאֶל-יְתֹהֵלֶל הַגָּבוֹר, בְּגִבּוֹרָתוֹ; אֶל-יְתֹהֵלֶל עֹשֵׂי, בְּעֶשְׂרוֹ. כִּי אִם-בְּזָאת יְתֹהֵלֶל הַמֵּתֵהֵלֶל, הַשֶּׁכֶל יִדְעֵ אוֹתִי--כִּי אֲנִי יְהוָה, עֹשֵׂה חֹסֶד מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ: כִּי-בְּאֵלָה חִפְצָתִי, נֶאֱמַר-יְהוָה.

בעקבות ירמיהו אנו מבינים שהמצב "לדעת את 'הוה'" כולל את הפנמת התורה ו"השמתה בקרביים". זוהי מערכת יחסים שמשנה את האדם מהיסוד, ומכאן הקשר להתנהגות נאותה ומוסרית⁹. סיכום (קצרצר):

כאשר האל נודע לאדם ע"י מעשיו, אז האדם יודע עליו שהוא 'הוה' או 'הוה' אלהים. כאשר האדם מחפש את האל, והאל מאפשר לו למצוא אותו, אז האדם יודע אותו - ונכנס ליחסי קרבה ואהבה בין האל לאדם.

⁹ אי אפשר שלא להביא את דברי הרמב"ם על הפסוק הזה בפרק הסיום של מו"נ (ג/נ"ד):

החכמים ז"ל הבינו מפסוק זה עצם אותם עניינים שהזכרנו ואמרו במפורש את מה שהבהרתי לך בפרק זה, והוא שהחכמה הנאמרת סתם בכל מקום - והיא התכלית - היא השגתו יתעלה, ושקניין זה של אוצרות שהאדם רוכש ומתחרה בהם, שחושבים שהוא שלמות - אינו שלמות. וכן אלה מעשי התורה כולם, כלומר, מיני מעשי עבודת ה', וכן כללי המוסר המועילים לאנשים כולם במשאם-ומתנם אלה עם אלה - כל אלה אינם מצטרפים אל התכלית האחרונה הזאת ואינם משתווים עמה, אלא הם הכנות לתכלית זאת.

מכיוון שהזכרנו את הפסוק הזה ואת הנפלאות שהוא כולל, והזכרנו את דברי החכמים ז"ל לגביו, הבה נשלים את מה שהוא מכיל. כי בפסוק זה, בהבהירו את התכלית הנאצלת ביותר, אין הוא מסתפק בהשגתו יתעלה בלבד. שהרי לו זאת היתה כוונתו היה אומר: כי אם בזאת יתהלל המתהלל השֶׁכֶל יִדְעֵ אוֹתִי וקוטע את הדיבור, או היה אומר: הַשֶּׁכֶל יִדְעֵ אוֹתִי כי אני אחד, או היה אומר: כי אין לי תמונה, או: כי אין כמוני וכיוצא בזה. אבל הוא אמר: יש להתפאר בהשגתי ובידיעת תארי, והכוונה למעשיו, כמו שהבהרנו באשר לדבריו: הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרִכְךָ [נאדעך למען אמצא חן בעיניך] (שמות ל"ג, 13). והוא הבהיר לנו בפסוק זה שהמעשים שאתה חייב לדעת ולחקות הם חסד, משפט וצדקה. אחרי-כן השלים את העניין ואמר: כי באלה חפצתי נֶאֱמַר ה' (שם), כלומר, מטנתי שיהיו מכם חסד משפט וצדקה בארץ באופן שהבהרנו. באשר לשלוש-עשרה מידות שהכוונה היא להידמות אליהן ושזאת תהיה התנהגותנו.

התכלית שאותה ציין בפסוק זה היא אפוא שהוא הבהיר ששלמות האדם שבה יתפאר באמת היא (מדרגתו של) מי שהגיע להשיג את האל יתעלה כפי יכולתו ויודע כיצד היא השגתו בברואיו בהביאו אותם לידי מציאות ובהנהיגו אותם. לאחר אותה השגה, אותו אדם יתכוון בהתנהגותו תמיד לחסד משפט וצדקה מתוך הידמות אל מעשיו יתעלה כמו שהסברנו מספר פעמים בספר זה.

קְרוֹב מְאֹד הָאֵל לְכָל קוֹרָא אִם בְּאֶמֶת יִקְרָא וְלֹא יִשְׁעָה
נִמְצָא לְכָל דּוֹרֵשׁ יִבְקְשֵׁהוּ אִם יִהְיֶה נִכְחוֹ וְלֹא יִתְעָה

סיכום

מתוך סקירה של ארבעה ביטויים בהם האל מתוודע לאדם, הסקנו את המסקנות הבאות:

1. "יהוה" הינו "אלהי העולם" על פי ההגדרה המקובלת היום: בורא, כל יכול, בלתי נתפס וכו' (באנגלית המלה הקרובה ביותר לזה זה God עם G גדולה). מתוודעים אליו מתוך גילויים של עצמה ושליטה מוחלטת על טבע ובני אדם. נראה שאף עובדי אלילים בתקופת המקרא הכירו ב"יהוה" אם כי לא עבדו אותו. לפיכך הוא נתפס כאל הלאומי של עם ישראל.
2. "אלוהים" הינו האל הפרטי המשגיח שנוכח בקרב בני האדם. עיקר ההתוודעות אליו היא באמצעות גילויים של שמירה, הצלה והתערבות חיובית בחיי הפרט והעם. לכן האלים הלאומיים נקראו אלהי העמים (באנגלית god).
3. המסר העיקרי בתנ"ך לעם ישראל ולאומות העולם הינו: "יהוה הוא האלהים - אין עוד מלבדו". כלומר אפשר וצריך לעבוד רק את יהוה, ואובייקטיבית אין אלים אחרים.
4. "אלוהים" הוא גם מושא לסגידה בכל דת שהיא. ולכן היותו של יהוה גם אלהים תלויה בהכרח גם בהכרתו של האדם.
5. יהוה יתוודע לאדם הדורש ומחפש אותו (כי הוא אלהים), ואז האדם "יודע את יהוה". עיקר ידיעת יהוה מתבטאת ברמה מוסרית גבוהה, ובשינוי טבע האדם.
6. ההתדרדרות לאלילות בתקופת המקרא נבעה מכך שהאדם מפריד בתודעתו בין המושגים "יהוה" ו"אלהים". כלומר, קשה לו לעלות על הדעת שהנשגב הוא גם הנוכח והקרוב. לפיכך יהוה נתפס כאל הלאומי של ישראל בלבד: יהוה אלהי ישראל.

דיון

1. לא ברור אם הדת הישראלית ראויה להיקרא הדת המונותאיסטית הראשונה בהיסטוריה, אך אין ספק שהיא הכריזה מלחמה על עבודת אלילים וזיהתה את הסיבה לאלילות בקושי האנושי למקד את הרגשות הדתיים באלוהות עליונה ונשגבה. סקירה של דתות אחרות (הינדואיזם, טאוואיזם, בודהיזם, דת זרטוסטרא ואף דתות של אינדיאנים בצפון אמריקה) מגלה שאכן היו בהן רעיונות מונותאיסטים (או מוניסטים) אך הן לא החזיקו מעמד והתדרדרו לאלילות.¹⁰

2. עם הזמן המלה "אלהים" קיבלה משמעות בתור אלוהות כללית ו"יהוה" הפך לשמו הפרטי של אלהי ישראל. כך אפילו בעברית המודרנית "אלהים" נהיה זהה ל- God האנגלי ו Deus הלועזי. כפי שראינו, בשפה המקראית המילה מציינת נציג או מתווך בין יהוה לאדם ולא דווקא אלוהות במובנה היום. ייתכן שאף במקור, למילה עצמה היה מובן לא דתי במשמעות של ריבונות ושליטה¹¹ כפי שנראה מהפסוקים הבאים:

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה רְאֵה נִתְּתִיךָ אֱלֹהִים לְפָרְעָה וְאַהֲרֹן אֲחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאָךְ (שמות ז')

אֱלֹהִים, נִצַּב בְּעֶדְתְּ אֵל; בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט. (תהילים פב')

3. בעוד פרשני המקרא היהודיים בימי הביניים שמרו בד"כ על המובן שהראינו כאן, רבים מחוקרי המקרא המודרניים מפרשים לפי המשמעות החדשה (והשגויה!)¹². לעניות דעתי הטשטוש התרחש דווקא בשפות

¹⁰ ראו את ההקדמה והמבוא בלקסיקון דביר לדתות (טקסט מקורי באנגלית נמצא כאן). ההתדרדרות לכיוון האלילות גם מתוארת בקצרה בספר בראשית, לאחר שהאדם הראשון הכיר ב'הוה אחד. הרמב"ם מתאר את התהליך בספרו משנה תורה, [הלכות עבודה זרה א'](#). לאחרונה קראתי את ספרו של דר' יובל נח הררי בספרו "קיצור תולדות האנושות" (עמ' 216):

... האמונה הפוליתאיסטית באלים רבים, אינה עומדת בניגוד לאמונה בכוח עליון אחד. הרעיון שלפיו בכל היקום שולט כוח אחד לא היה זר לדתות הפוליתאיסטיות, כפי שהוא לא היה זר לדתות האנימיסטיות (!). מרבית הדתות הפוליתאיסטיות והאנימיסטיות הידועות למחקר הכירו בקיומו של כוח או עיקרון אחד העומד מאחורי כל האלים, השדים והישויות השונות. כך למשל בפוליתאיזם היווני הקלאסי, זאוס איננו כול-יכול. הוא וכל יתר האלים כפופים לכוח חזק הרבה יותר - הגורל (אנאנקה, מוירה). גם בפוליתאיזם הנורדי האלים כפופים לגורל חזק מהם, וסופם להיכחד (אלו הם "דמדומי האלים" המפורסמים). בפוליתאיזם של בני יורובה במערב אפירה כל האלים נולדו מאל העליון אולודומארה (Olodumare) וכפופים אליו. בפוליתאיזם ההינדי, מאחורי כל אלפי האלים ... יש מציאות אחת ויחידה ה"אטמאן"...

התובנה הפוליתאיסטית הבסיסית היא שהכוח האליון של היקום הוא חסר פניות לגמרי, ולכן הוא אינו רלוונטי לענייניהם, לדאגותיהם ולמצוקותיהם היומיומיות של בני האדם. הוא הבמה שעליה מתרחשת הדרמה של החיים, אך הוא לא שחקן בהצגה...

בשביל זה הם צריכים לפנות לכוחות חלקיים הנקראים אלים... וכוחות כאלה מטבע הדברים הם רבים. מכאן שמתחייבת האמונה בקיומם של אלים רבים.

¹¹ ראו מורה נבוכים חלק א, [פרק ב'](#)

¹² הרב ברקוביץ אמנם מתפלמס בספרו עם כמה חוקרי מקרא מודרניים, אך הקוראים הישראלים מכירים מן הסתם את הפרשן [אומברטו קאסוטו](#) (מסדרת תנ"ך קאסוטו), שלמרות שהכיר את מסורת ישראל ונלחם בביקורת המקרא, דגל גם הוא בדעה ש'הוה הוא שם פרטי'.

הלועזיות. ההיגד "יהוה הוא האלהים" תורגם ל:

The Lord is God

4. ייתכן שלטשטוש תרמה העובדה שהמונותיאזם המקראי ניצח בסופו של דבר ו'יהוה ואלהים הפכו לשמות נרדפים (כפי כוונת המקרא!). עם הזמן נשכחה משמעותו של "יהוה" (ייתכן שכלל לא היתה הגדרה קונקרטיית), ואז הוא נתפס כשם פרטי. כאשר תרגמו ספרי פילוסופיה לעברית, נאלצו להמציא מלים חדשות¹³. לדוגמא, מלות התואר "אלוהי" ו-"אלוהיות" נובעות משמות התואר Godly ו Godliness הלועזי. למותר לציין שבמקרא (וכנראה גם בחז"ל) אין זכר לטרמינולוגיה כזאת שכן יש רק אלהים יחיד – יהוה.

על ציר הסברא והקרא, נראה שעל פי התנ"ך "יהוה" שייך ל"סברא" שכן אפילו עובדי אלילים מכירים את יהוה¹⁴, האל העליון¹⁵, וכלל אין פולמוס סביב השאלה אם יש או אין יהוה. אולם בני האדם אינם יודעים שהוא רלוונטי ושכלל אפשר לגשת אליו. בכל דור ודור היו יחידים שרצו להתקרב אל יהוה (נח, אברהם, מלכיצדק, יתרו ואולי אף אבימלך מלך גרר ובלעם). אך ללא התגלות של ממש – התוועדות "רשמית" ("קרא") – לא ידעו כיצד לממש את רצונם להתקרב ולדעת אותו¹⁶. זוהי למעשה מטרתה העיקרית של ההתגלות – להשלים את מה שהשכל לא יכול להשיג בכוחות עצמו ולהנחיל לאדם את הידיעה ש'יהוה הוא האלהים. לאחר ההתגלות, האדם נדרש להכיר ב'יהוה כאלהים ולהמשיך ולפתח את מערכת היחסים שהחלה¹⁷. מכאן ההכרח בתבונתו ועצמאותו של האדם שרק על ידיהן אפשר להגיע לידיעת יהוה – אותו יחס אינטימי בין האדם ל'יהוה.

אז למה לי קרא? כי סברא לא תמיד מספיק

נו, וסברא, למה הוא? כי את ה"קרא" צריך לקרוא ולהבין.

¹³ ראו מבוא של יהודה אבן שמואל לכוזרי, על תרגומים מערבית לעברית בימה"ב (עמ' 47 במהדורה של הוצאת דביר).

¹⁴ ראו ניתוח פרשת יפתח וכן את מלאכי א'. את המושג "שם" האל עוד נלמד בפרק הבא.

¹⁵ ראו זיהוי של יהוה כאל עליון ע"י מלכיצדק ואברהם בבראשית יד'.

¹⁶ בראשית רבה פרשה ל"ט, א': 'ויאמר ה' אל אברהם לך מארצך וגו'', ר' יצחק פתח (תהלים מ"ה) 'שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך', אמר רבי יצחק משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג, הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו אני הוא בעל הבירה. כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם, 'ויתאו המלך יפוך כי הוא אדוניך', 'ויתאו המלך יפוך', ליפותיך בעולם, 'והשתחוי לו', הוי 'ויאמר ה' אל אברהם'.

¹⁷ בראשית רבה ל' י': ולמה אברהם דומה: לאוהבו של מלך, שראה את המלך מהלך במבואות האפילים. הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון. הציץ המלך וראה אותו, אמר לו: עד שאתה מאיר לי דרך החלון – בוא והאר לפני.

על שם האל במקרא

על פי הפרק השלישי של הספר *Man and God* של הרב אליעזר ברקוביץ' ז"ל

השם והמעשה

כבר ראינו בסדרה "ידיעת האל" ש"י'הוה" הינו "אלהי העולם" (God) במקרא. מה אם כך משמעותו של הביטוי השכיח "שם י'הוה". כאשר אנו קוראים שבדורו של אנוש הוחלל לקרא בשם י'הוה, שאברהם בנה מזבח ל"י'הוה ויקרא בשם י'הוה, מה עלינו להבין? או שבשירת הים נאמר ש"י'הוה, איש מלחמה; י'הוה, שמו. כמובן שהוא י'הוה, הרי כבר קראנו לו כך!

בכמה מקומות במקרא "שם י'הוה" או "שמך" פשוט מציין מוניטין ותהילה. כאשר אנשי גבעון באו ליהושע על מנת לכתוב ברית עמו הם סיפרו לו כי מארץ רחוקה מאד באו עבדיך לשם י'הוה אלהיך כי-שמענו שמעו ואת כל-אשר עשה במצרים (יהושע ט).

באופן דומה תפילתו של שלמה המלך מתייחסת לנוכרים שבאים מרחוק כי ישמעון את-שמך הגדול ואת-יך החזקה וזרעך הנטיה ובא והתפלל אל-הבית הזה (מל"א ח). ברור שהנוכרי לא מגיע משום ששמע ששם האל הוא י'הוה, אלא בגלל המעשים והתהילה של י'הוה. באמצעות ישעיהו (פרק ס') ה' מבטיח כי-לי איים יקו, ואניות תרשיש בראשנה, להביא בניך מרחוק, כספם וזהבם אתם--לשם י'הוה אלהיך וירמיהו (פרק ג') אומר כי בעת ההיא, יקראו לירושלם כסא י'הוה, ונקוו אליה כל-הגוים לשם י'הוה, לירושלם. בעוד ישראל מכירים את ה' מהתנסות מידית, שאר האומות יתקרבו אליו מפאת שמו, התהילה שנוצרה עקב מעשיו המפורסמים. מעשי י'הוה הם אלו שיוצרים את שמו של י'הוה. הרעיון הזה מובא בפירוש שישעיהו סג', שם ישראל נזכרים בזמנים עתיקים בהם האל:

מוליק לימין משה, זרוע תפארתו; בוקע מים מפניהם, לעשות לו שם עולם. מוליקם, בתהמות; כסוס במדבר, לא יכשלו. כבהמה בבקעה תרד, רוח י'הוה תניחנו--כן נהגת עמך, לעשות לך שם תפארת. ... כי-אתה אבינו-כי אברהם לא ידענו, וישראל לא יכירנו: אתה י'הוה אבינו, גאלנו מעולם שמך.

ה' עשה לעצמו שם ע"י קריעת ים סוף והולכת בני ישראל בתוכו. לפיכך שמו הוא "גאלנו" משום שהוא גואל אותנו. שמו של י'הוה זהה למעשיו. באותו אופן אנו מצויים (שמות לד'): לא תשתחוה, לאל אחר: כי י'הוה קנא שמו, אל קנא הוא. שמו הוא קנא משום שהוא מתנהג בקנאות. שמותיו "גואל" ו"קנא" - בהתאם למעשיו.

מאחר והשם הוא תוצאה של מעשי י'הוה, לעתים הוא מציין את עוצמתו של י'הוה. באמצעות משה, מודיע י'הוה לפרעה כי יכול היה להכחיד אותו אך בעבור זאת העמדתיך, בעבור, הראתך את-כחי; ולמען ספר שמי, בכל-הארץ. האותות והמופתים, כגילוי עוצמה, הם אלו המכוננים את שמו של י'הוה. לכן, כאשר דוד מתעמת עם גולית ומודיע שאתה בא אלי, בחרב ובחנית ובכידון; ואנכי בא-אלייך, בשם י'הוה צבאות, אלהי מערכות ישראל, אשר תרפת. מתוך ההקשר "בשם י'הוה צבאות" מקביל ל"בחרב ובחנית ובכידון". "שם י'הוה צבאות" שהוא עוצמתו של האל, הוא הנשק של דוד.

אנו מוצאים בעיקר בספר תהלים, ששם האל מציין את עוצמתו. לדוגמה בפרק נד': אלהים בשמך הושיעני,

ובגבורתך תדינני, "שמך" מקביל ל"גבורתך". ובהתאם לכך כאשר האל מבטיח לשמור על דוד הוא מודיע כי ואמונתו וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו. (פרק פט'). פרק מד' מהווה דוגמה כוללת לרעיון שהעלינו כאן:

אתה-הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב.
בך צרינו נגנח בשמך נבוס קמינו.
כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני.
כי הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות.
באלהים הללנו כל-היום ושמך לעולם נודה סלה.

כמו בקרב נגד גולית, ה"שם" מובא כנגד נשק מעשה ידי אדם. ההודיה לשמו היא הודיה על כך שהיה גילוי של הצלה.

כמו בספר שמות עם פרעה, גם ישעיהו (פרק סד') מנבא כקדח אש המסים, מים תבעה-אש, להודיע שמך, לצריך; מפניך, גוים ירגזו. בעשותך נוראות, לא נקוה; ירדת, מפניך הרים נזלו. במקומות אחרים השם מואנש, וישעיהו (פ"ל) מנבא על אשור כי שם-יהוה, בא ממרחק, בער אפו, וכבד משא; שפתי מלאו זעם, ולשונו כאש אכלת. כל זה נאמר על ה"שם" משום שהוא זהה למעשה עצמו. משום כך במקום אחר ישעיהו מודיע (פ"נט) שהאיים יפחדו משם-יהוה כי-יבוא כנהר צר, רוח יהוה נססה בו. למרות שהשם מציין גילוי של עוצמה, הוא בד"כ אינו זהה למשפטו של האל. ראינו כבר שבספר תהלים המחבר מצפה לישועה ע"י ה"שם". מה שמהווה הצלה למסכנים יגרום לפחד אצל החזקים, ואכן בספר תהלים אנו מוצאים שהעמים יפחדו משם יהוה משום שיהוה בונה את ציון (פרק קב):

וייראו גוים, את-שם יהוה; וכל-מלכי הארץ, את-קבודתך.
כי-בנה יהוה ציון- נראה, בקבודו.

בהרבה מקומות המקרא מזכיר שבחים והודיה ל"שמו של יהוה" תמיד בהקשר של מעשי הצלה וישועה. נביא כאן דוגמה מישעיהו (כה'), שמכריז שהוא ירומם ויודה לשם יהוה כיהיית מעוז לדל מעוז לאביון בצר-לו מחסה מזרם צל מחרב כי רוח עריצים כזרם קיר. מדוע הוא משבח את שם יהוה ולא את יהוה? משום שהדגש הוא על מה שיהוה עשה¹⁸. מאחר ויהוה עושה את שמו, הרי ששבח לשמו הוא שבח על מה יהוה עושה. נראה זאת גם ביואל ב':

אל-תיראי אדמה גילי ושמחי כי-הגדיל יהוה לעשות....
ואכלתם אכול ושבוע והללתם את-שם יהוה אלהיכם אשר-עשה עמכם להפליא ולא-יבשו עמי לעולם.

כמו מקודם, מה שיהוה עושה מכונן את "שמו", ולכן להלל את האל על מעשיו הוא ההלל לשמו. מטבע הדברים פסוקים כאלו מופעים בד"כ בתהלים כפי שנראה זאת שוב בפרק קי"ג:

הללו-יה: הללו, עבדי יהוה; הללו, את-שם יהוה.
יהי שם יהוה מברך- מעתה, ועד-עולם.
ממזרח-שמש עד-מבוא-מהלל, שם יהוה.

¹⁸ ייתכן שיש כאן הטייה דומה למה שנמצא במקומות אחרים במקרא בהם המלה "על" מובלעת. בבראשית כ' אברהם אומר לשרה: אל כל-המקום אשר נבוא שמה, אמרי-לי אחי הוא והיה צ"ל: אמרי עלי אחי הוא וכן בשמות יד': ואמר פרעה לבני ישראל, נבכים הם בארץ; סגר עליהם, המדבר, צ"ל ואמר פרעה על בני ישראל... במקרה ואכן יש כאן בליעה קבועה של ה"על" יש ללמוד מדוע זה כך.

עד כאן המבוא, ומיד מתוארת הסיבה שיש להלל את שמו:

רם על-כל-גוים י'הוה; על השמים כבודו.
מי, כ'הוה אלהינו- המגביהי לשבת.
המשפילי לראות בשמים ובארץ.
מקימי מעפר דל; מאשפת, ירים אביון.
להושיבי עם-נדיבים; עם, נדיבי עמו
מושיבי, עקרת הבית אם-הבנים שמחה:הללויה

י'הוה הוא נשגב (כפי שראינו בסדרה "ידיעת האל"), אך לא על זאת מהללים אותו - על מה שהוא. מהללים אותו על כך שלמרות נשגבותו, הוא "המשפילי לראות" ו"מקימי מעפר דל". מעשיו מקשרים אותו אל הדלים, וזה מה שמכונן את שמו. תהלים נ"ב:
אודך לעולם, כי עשית; ואקוה שמך כי-טוב, נגד חסידך.

לקוות לשמו של האל הוא ביטוי לאמונה בישועתו שיוצרת את שמו בקרב בני האדם. וכן בתהלים ט':

י'הי י'הוה משגב לך; משגב, לעתות בצרה.
יבטחו בך, יודעי שמך: כי לא-עזבת דרשך י'הוה.

"יודעי שמך" הם כמובן לא אלו שיודעים שהוא י'הוה. הידיעה שהוא י'הוה אינה גורמת לאדם לבטוח ולהאמין בו. כפי שראינו בסדרה "ידיעת האל", י'הוה הוא נשגב וכשלעצמו אינו בהכרח גורם לאדם לבטוח בו. אלו שמכירים את גילויי ההשגחה והישועה שלו, שהם השם איתנו נגלה האל, יודעים שניתן לבטוח בו - שהוא לא יעזוב את דורשיו. לעומת "יודעי שמו" בתהלים, מלאכי (פרק ג') מזכיר את "חושבי שמו":

חזקו עלי דבריכם, אמר י'הוה; ואמרתם, מה-נדברנו עליך. אמרתם, שוא עבד אלהים; ומה-בצע, כי שמרנו משמרתו, וכי הלכנו קדרנית, מפני י'הוה צבאות. ועתה, אנחנו מאשרים זדים; גם-נבנו עשי רשעה, גם בחנו אלהים וימלטו. אז נדברו יראי י'הוה, איש אל-רעהו; ויקשב י'הוה, וישמע, ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי י'הוה, ולחשבי שמו. והיו לי, אמר י'הוה צבאות, ליום, אשר אני עשה סגלה; וחמלתי עליהם--כאשר יחמל איש, על-בנו העבד אתו. ושבחתם, וראיתם, בין צדיק, לרשע--בין עבד אלהים, לאשר לא עבדו.

מצוינות שתי קבוצות של אנשים: האחת שמדברת חזק כנגד האל; השנייה היא יראיו. אלו שמדברים נגד האל לא רואים את ההבדל בין צדיק לרשע. הם רואים ש"נבנו עושי רשעה". על פי הזה האל אדיש למעשי האדם ואינו משגיח עליו. למעשה הם אומרים י'הוה ישנו אך אין לו "שם". לעומתם, הקבוצה השנייה היא של יראי י'הוה, שנדברו איש אל רעהו. הנביא לא מודיע על מה הם נדברו, אך ממילת הקישור "אז" נראה שהם מדברים בהמשך לטענות של הקבוצה הראשונה. בניגוד אליה, הם מאמינים שי'הוה כן משגיח על בני אדם, ולכן הם בוטחים ב"שמו". משום כך י'הוה חומל עליהם, כך שרואים את ההבדל בין צדיק לרשע. "חושבי שמו" אינם אלו שחושבים על שמו אלא שחשבים אותו (ראו ישעיהו לג' ח' ונג' ג' בהם המלים משורש ח.ש.ב הן בהקשר זה).

במשל ל' אנו מוצאים את הפסוקים הבאים:

שוא ודבר-קזב, הרחק ממני- ראש ועשר, אל-תתן-לי; הטריפני, לחם חקי. פן אשבע, וכחשתי-ואמרת, מי י'הוה: ופן-אורש וגנבתי; ותפסתי, שם אלהי.

מה המשמעות של לתפוס את שם האל? לתפוס כידוע הוא לקיחה בכח.

כפי שעושר יכול להרחיק אדם מהאל, משום שהוא יחשוב שאינו זקוק לו, כך גם העוני מדרדר לגניבה. העני שגונב אינו בוטח ב'הוה ובשמו המתגלה במעשה הצלה. במובן מסוים הוא לוקח את התפקיד של האל, ודואג לעצמו כאילו אין 'הוה ששמו ה"גואל" וה"מציל". בכך הוא לוקח בכח - תופס - את שמו של האל. כאמור, מאחר והאל מכונן את שמו בכל פעם שהוא פועל, שופט ומציל, מחבר התהילים רשאי להכריז:

כְּשֵׁמַךְ אֱלֹהִים יְיָ תְהִלָּתְךָ
עַל-קִצְיוֹ-אֶרֶץ צֶדֶק מְלָאָה יְמִינְךָ. (פרק מח')

רק משום ששמו של האל זהה למעשיו בעולם, יכול האדם להלל אותו על פי שמו. בכך שמשבחים את שמו אנו משבחיו את מעשיו שנעשים ע"י יְמִינו.

השם והזכר

בכמה מקומות בתנ"ך מופיע הצמד "שם" ו"זכר". המקרה המוכר ביותר, מן הסתם מופיע בספר שמות פרק ג' בו משה ששאל ה'ה אֵנִכִּי בָּא אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶמְרָתִי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם וְאֶמְרוּ-לִי מֶה-שְּׁמוֹ מָה אֶמַּר אֲלֵהֶם?, מקבל את המענה בשלשה חלקים:

1. כה תאמר לבני ישראל: אֵלֵהָ שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם.
2. כה תאמר אל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יְיָהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם
3. זֶה-שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר.

את החלק הראשון ניתן להבין בקלות יחסית. משה ששואל לשמו של האל לא מחפש מענה תיאולוגי (שלא יעניין את העברים, המתבוססים בטיט ובונים ערי מסכנות לפרעה, בלאו הכי), אלא כיצד האל מתודע לבני האדם. המענה שהוא מקבל הוא בהתאם: "אהיה שלחני אליכם" זו פעולה והבטחה לנוכחות שכן ע"י השליחות של משה האל פועל בקרב האדם.

החלק השני בתשובה לא כל כך ברור. מהו השם ומהו הזכר? מדוע השם הוא לעולם בעוד הזכר הוא לדור דור? נראה שמדובר בשני דברים שונים אך קשורים זה לזה. על מנת לברר את הקשר, הרב ברקוביץ מציע לבחון שני מזמורי תהילים בהם מופעים הביטויים הנ"ל. מזמור ק"ב:

וְאַתָּה יְיָהוָה, לְעוֹלָם תִּשָּׁב; וְזִכְרְךָ, לְדֹר וָדֹר.
אַתָּה תְּקוּם, תִּרְחַם צִיּוֹן: כִּי-עַתָּה לְחֻנָּה, כִּי-בָא מוֹעֵד.
כִּי-רָצוּ עַבְדֶּיךָ, אֶת-אַבְנֶיךָ; וְאֶת-עַפְרָה, יַחֲנוּ.
וַיִּרְאוּ גוֹיִם, אֶת-שֵׁם יְיָהוָה; וְכָל-מַלְכֵי הָאָרֶץ, אֶת-כְּבוֹדְךָ.
כִּי-בָנָה יְיָהוָה צִיּוֹן--נִרְאָה, בְּכָבוֹדוֹ.
פָּנָה, אֶל-תְּפִלַּת הָעָרָעָר; וְלֹא-בָזָה, אֶת-תְּפִלָּתָם.

כל ארבעת הביטויים שמצאנו בספר שמות נמצאים גם כאן. בפסוק הראשון ה"זכר" קשור ל"דור ודור" כמו שראינו לעיל, אך המלה "לעולם" באותו פסוק לא מתקשרת לשם י'הוה המופיע רק שלושה פסוקים בהמשך בהקשר של מעשה אלהי של גאולה. נבחן את מזמור ע"ד:

שְׁלַחוּ בָּאֵשׁ מִקֶּדְשְׁךָ לְאָרֶץ חֲלָלוּ מִשְׁכַּן-שְׁמֶךָ.
אֲמָרוּ בְּלִבָּם נִנָּם יַחַד שָׁרְפוּ כָל-מוֹעֲדֵי-אֵל בְּאָרֶץ.
אוֹתֵתֵינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין-עוֹד נָבִיא וְלֹא-אֶתֵנוּ יָדַע עַד-מָה.
עַד-מָתִי אֱלֹהִים יַחַרְץ צָר יִנָּאץ אוֹיֵב שְׁמֶךָ לְנֶצַח.
לְמָה תִּשָּׁיב יָדְךָ וַיִּמְיֶנָּה מִקֶּרֶב חוֹקֶךָ (חִיקָה) כָּלָה.
וְאֱלֹהִים מַלְכֵי מִקְדָּם פָּעַל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ.
אַתָּה פּוֹרֶרֶת בְּעֶזְרְךָ יָם שִׁבְרֶתָ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל-הַמַּיִם.
אַתָּה רֹצֶצֶת רָאשֵׁי לוֹיִתָּן תִּתְּנֶנּוּ מֵאֵל לָעַם לְצִיִּים.
אַתָּה בִּקְעָתָ מַעַן וְנַחַל אֶתָּה הוֹבִשְׁתָּ נְהָרוֹת אֵיתָן.
לְךָ יוֹם אֶף-לְךָ לַיְלָה אֶתָּה הַכִּינוֹתָ מָאוֹר וְשֶׁמֶשׁ.
אַתָּה הַצַּבְתָּ כָּל-גְּבוּלוֹת אֶרֶץ קִיץ וְחֹרֶף אֶתָּה יַצַּרְתָּם.
זָכַר-זֹאת אוֹיֵב חֹרֶף יְיָהוָה וְעַם נָבָל נָאָצוּ שְׁמֶךָ.
אֶל-תֵּתֵן לַחַיִּית נֶפֶשׁ תוֹרֶךָ חַיִּית עֲנִיֶיךָ אֶל-תִּשְׁכַּח לְנֶצַח.

הַבֵּט לְבָרִית כִּי מֵלֹאֵי מַחֲשֵׁי-אֶרֶץ נָאוֹת חָמָס.
אֶל-יֹשֵׁב דֶּרֶךְ נִכְלָם עֲנִי וְאֶבְיוֹן יִהְלֹל שְׁמִי.
קוֹמָה אֱלֹהִים רִיבָה רִיבָה זָכֹר חֲרַפְתְּךָ מִנִּי-נִכְלָל כָּל-הַיּוֹם.

יש כאן ארבע הזכרות של ה"שם". המשורר מתלונן על כך שהאויב מנאץ את "השם" ומסיים בבקשה שאלקים יגרום לעני ולאביון להלל את שמו. האויב מסוגל לנאץ את שם האל משום שהאל השיב את ידו -ימינו (אותה יד ימין שראינו בסוף הסעיף הקודם שמביאה צדק ויוצרת את שם האל) - הוא פאסיבי. בעל המזמור גם מוסיף **אוֹתֵינוּ לֹא רָאִינוּ אֵין-עוֹד נָבִיא**, שכן כאשר האל שותק שמו מתעמעם, וזוהי שעתו של האויב. למרות הניאוף, האל ממשיך להיות **מַלְכִי מַקְדֵם פֶּעַל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ**, בגלל מעשיו בעבר: אתה פוררת; אתה ריצצת; אתה בקעת; אתה הובשת; אתה הצבת. עם זאת **עַם נָבַל** אינו מתרשם מהשם שהיה אפקטיבי בעבר וקיים רק כזיכרון בהווה. לכן המשורר מבקש גילוי חדש שיחדש את השם, ואז **נִכְלָם, עֲנִי וְאֶבְיוֹן יִהְלֹל שְׁמִי**, שמך החדש!

מניתוח של המזמור הזה מגיעים למסקנה שישנם שני סוגי שמות: אלו שנתגלו לדורות קודמים, ואלו שנתגלו לדור הנוכחי. אלו שהתגלו בעבר הפכו כבר למסורת ולמעשה הם קיימים רק כזכר. הגילויים הנוכחיים, שהם החוויה האישית שלנו - הם שמו של האל בעינינו. אם נחזור למזמור ק"ב נבין **שְׁלֵעוֹלָם תִּשָּׁב** בפסוק הראשון מציין את הפאסיביות של האל, שאז ישנו רק זכר. לכן באה הבקשה: **אַתָּה תִּקְוֶה, תִּרְחֹם צִיּוֹן** שאז השם מתכונן שוב **וַיִּירָאוּ גוֹיִם, אֶת-שֵׁם יְהוָה**.
נחזור כעת לספר שמות על שלושת חלקי המענה של י'הוה:

1. כה תאמר לְבָנִי יִשְׂרָאֵל: אֱהִיָּה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם.
2. כה תאמר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם.
3. זֶה-שְּׁמִי לַעֲלֹם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר.

כאמור, בחלק הראשון האל מכונן את שמו (בהווה) ע"י כך שהוא שולח את משה להציל את בני ישראל. ולכן מתכוון בחלק השלישי **שְׁמִי לַעֲלֹם**. בחלק שני י'הוה נקרא אלהי האבות. כפי שראינו בסדרה "ידיעת האל", "אלהים" הינו האל הפרטי של האדם. ע"י מעשי ההשגחה י'הוה נהיה אלהים לאבות וזהו שמו עבורם, בתקופת חייו של כל אחד מהם. אך אלו כבר לא שמות עבור הדורות שבאו לאחר מכן, אלא זכרונות. ולכן **זֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר**. י'הוה שבעבר היה אלהי אברהם יצחק ויעקב הופך, ע"י מעשה ההצלה, לאלהי העברים. השם הוא לא מה שזוכרים אלא מה שחווים. מאחר שהזכרון עובר במסורת מדור לדור, יהיה זה הגיוני לומר על הזכר שהוא לדר דר (כפי שגם ראינו במזמור ק"ב). אך מה פירוש המושג "לעולם" וכיצד יכול השם להתקיים לעולם, ולא להפוך לזכר? התשובה היא שיציאת מצרים היתה אירוע כה מרשים ומכונן בדברי ימי עם ישראל, ומעולם לא היה יותר גילוי (שם) כזה, לא לציבור ולא ליחידים, עד כי העם המשיך לחיות אותו. ישנם פסוקים רבים במקרא בהם מופיעה שוב יציאת מצרים לדוגמה ירמיהו ל"ב:

אֲשֶׁר-שָׁמַעְתָּ אֹתוֹת וּמִפְתֵּיִם בְּאֶרֶץ-מִצְרַיִם עַד-הַיּוֹם הַזֶּה וּבִישְׂרָאֵל וּבְאֲדָם וַתַּעֲשֶׂה-לָּךְ שֵׁם כִּיּוֹם הַזֶּה. וַתַּצֵּא אֶת-עַמְּךָ אֶת-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְיָד חֲזָקָה וּבְאֲזִרָה נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָדוֹל. וַתִּתֵּן לָהֶם אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר-נִשְׁפַּעְתָּ לְאַבְרָם לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וַדְּבַשׁ. וַיָּבִאוּ וַיִּרְשׁוּ אֹתָהּ וְלֹא-שָׁמְעוּ בְּקוֹלְךָ וּבְתוֹרוֹתְךָ (וּבְתוֹרָתְךָ) לֹא-הִלְכוּ אֶת כָּל-אֲשֶׁר צִוִּיתָהּ לָהֶם לַעֲשׂוֹת לֹא עָשׂוּ וַתִּקְרָא אֹתָם אֶת כָּל-הָרָעָה הַזֹּאת. הִנֵּה הִסְלַלְתָּ בָּאוּ הָעִיר לְלַכְדָּה וְהָעִיר נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים הַנִּלְחָמִים עָלֶיהָ מִפְּנֵי הַחֶרֶב וְהָרָעָב וְהַדָּבָר וְאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ הִנֵּה וְהִנֵּה רָאָה.

יש לשים לב לשלושה ענינים בתפילה של ירמיהו:

1. על האותות והמופתים שעשה י'הוה במצריים כ 800 שנה לפני כן ירמיהו אומר: "עד היום הזה".
2. השם שנעשה ע"י הגאולה נאמר "כיום הזה"
3. הנביא מתייחס לדור שיצא ממצריים, לדור שכבש את הארץ ולדור שלו עצמו שנלחם בכשדים, כאל דור אחד.

השם שנעשה ביציאת מצריים לא דעך אפילו "עד היום הזה", עד כדי כך שירמיהו עוד מזדהה עם דור יוצאי מצרים. השם הזה ממשיך עוד להתקיים אף בימי דניאל ונחמיה:

וַעֲתָה אֲדַנִּי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת-עַמְּךָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּתְעַשׂ-לָּךְ שֵׁם כְּבוֹד הַזֶּה חֲסָאנוּ וְשָׁעֲנוּ (דניאל ט').

וַתֵּתֶן אֹתוֹת וּמִפְתֵּיִם בְּפָרְעָה וּבְכָל-עַבְדָּיו וּבְכָל-עַם אֶרֶצוֹ כִּי יִדְעָתָּה כִּי הִזִּידוּ עֲלֵיהֶם וּתְעַשׂ-לָּךְ שֵׁם כְּבוֹד הַזֶּה (נחמיה ט')

בעשרת הדיברות האל מציג את עצמו בתור:

אֲנֹכִי יְיָ הוֹה אֱלֹהֵיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים.

וההגדרה הזאת היא עבור כל עם ישראל, בכל הדורות. ואכן, היהודי בעל התודעה היסטורית מזדהה עם כל דורות העבר, והעבר הוא חלק מהווה מתמשך¹⁹. ההזדהות ההיסטורית הזאת, שנעשית באמצעות השם שעשה י'הוה לעצמו במצרים, באה לביטוי בידוי שנאמר במקדש ע"י כל יהודי:

וַיִּרְעוּ אֶתֵּנוּ הַמִּצְרִיִּם וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה. וַנַּצַּעַק אֶל-יְיָ הוֹה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ הוֹה אֶת-קִלְנוּ וַיִּרָא אֶת-עֲנֵינוּ וְאֶת-עַמְּלָנוּ וְאֶת-לַחֲצָנוּ. וַיּוֹצֵאֵנוּ יְיָ הוֹה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבִמְרָא גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתֵּיִם. וַיַּבְאֵנוּ אֶל-הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֵּן-לָנוּ אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ. וַעֲתָה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת-רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-נָתַתָּה לִּי יְיָ הוֹה.

סיכום

כל מה שהאל עושה, בין ליחיד ובין לדור מסוים, נהיה ה"שם" שלו עבור אותו יחיד או עבור אותו דור. עם חלוף הזמן, השם הזה הופך לזכר עבור הדורות הבאים.

היוצא מן הכלל הוא השם שנעשה ביציאת מצרים, שמעולם לא נהיה לזכר. לכן "יְיָ הוֹה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב" שהיה שם עבור כל אחד מהאבות, הפך לזכר מדור דור עבור צאצאיהם. לעומת זאת, כאשר י'הוה שלח את משה לפדות את עם ישראל, הוא גילה להם את שמו הנצחי: "יְיָ הוֹה אֱלֹהֵיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מִמִּצְרַיִם".

¹⁹ חז"ל אכן קיבעו את העיקרון הזה בסדר פסח באומרם: בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצריים

השם הנקרא על המקדש ועל הנביא

במקרא נאמר על ישראל:

וְרָאוּ כָל-עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְהוָה נִקְרָא עָלֶיךָ וַיֵּרְאוּ מִמֶּךָ (דברים כ"ח).

הנביא ירמיהו אומר לאלקים: **כִּי-נִקְרָא שְׁמֶךָ עָלֵי יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת** (פרק ט"ו), ועל בית המקדש ירמיהו אומר בשם האל:

וּבְאַתָּם וַעֲמַדְתֶּם לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר נִקְרָא-שְׁמִי עָלָיו וַאֲמַרְתֶּם נִצַּלְנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֶת כָּל-הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵלֶּה. (שם פרק ז')

ניתן לפרש שפסוקים אלו מודיעים שישראל הוא עמו של י'הוה, ירמיהו הוא נביא י'הוה, והמקדש הוא ביתו של י'הוה. אך פירוש זה הוא פשטני למדי, שכן, לדוגמא, אין זהות מידית בין להיות עמו של י'הוה לכך ששמו נקרא על ישראל.

נמשיך באותו פרק בירמיהו בו הוא דן במקדש:

הַמַּעֲרַת פְּרָצִים, הַזֵּה הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר-נִקְרָא-שְׁמִי עָלָיו--בְּעֵינַיִךְ; גַּם אֶנְכִּי הֵנָּה רֹאֵתִי, נָא-יְהוָה. כִּי לְכוּ-נָא, אֶל-מְקוֹמִי אֲשֶׁר בְּשִׁילוֹ, אֲשֶׁר שָׁכַנְתִּי שְׁמִי שָׁם, בְּרֹאשׁוֹנָה; וְרָאוּ, אֶת אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי לוֹ, מִפְּנֵי, רַעַת עַמִּי יִשְׂרָאֵל.

מתוך ההקשרים ניתן לראות כי **מְקוֹמִי** הוא המקום **אֲשֶׁר שָׁכַנְתִּי שְׁמִי שָׁם**. ואם השם שכן בשילה "בראשונה" הרי שבהווה הוא שוכן במקדש שבירושלים. אך מאחר ועל המקדש גם נאמר בהתחלה **אֲשֶׁר נִקְרָא-שְׁמִי עָלָיו**, נמצאנו למדים שהביטוי **אֲשֶׁר שָׁכַנְתִּי שְׁמִי שָׁם** דומה במשמעותו ל**נִקְרָא-שְׁמִי עָלָיו**. על מנת להבין את הביטוי "לשכן את שמו" נסקור את הפסוקים המספרים כיצד המלכים דוד ושלמה הקדישו את בית המקדש ליהוה. יש לשים לב לכך שבאופן עקבי מודגש שהמקדש נבנה ל"שם י'הוה":

וַיֹּאמֶר דָּוִיד שְׁלֹמֹה בְנִי נָעַר וְרָךְ וְהַבַּיִת לְבָנוֹת לַיהוָה לְהַגְדִּיל לְמַעַלְה לְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת לְכָל-הָאָרְצוֹת אֲכִינָה נָא לוֹ וַיֵּךְ דָּוִיד לְרֹב לִפְנֵי מוֹתוֹ. וַיִּקְרָא לְשֹׁלֹמֹה בְנוֹ וַיִּצְוֵהוּ לְבָנוֹת בַּיִת לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

מיד אנו קוראים את תוכן הציווי לשלמה:

וַיֹּאמֶר דָּוִיד לְשֹׁלֹמֹה בְנוֹ (בְּנִי) אֲנִי הֵיכָה עִם-לִבִּי לְבָנוֹת בַּיִת **לְשֵׁם יְהוָה** אֱלֹהֵי. וַיְהִי עָלַי דְּבַר-יְהוָה לֵאמֹר דָּם לְרֹב שָׁפַכְתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא-תִבְנֶה בַיִת **לְשֵׁמִי** כִּי דָמִים רַבִּים שָׁפַכְתָּ אֶרְצָה לִפְנֵי. הֵנָּה-בֶן נוֹלָד לָךְ הוּא יְהִי אִישׁ מְנוּחָה וְהִנִּיחוֹתִי לוֹ מִכָּל-אוֹיְבָיו מִסָּבִיב כִּי שְׁלֹמֹה יְהִי שְׁמוֹ וְשָׁלוֹם וְשָׁקֵט אֶתֶּן עָלָיו-יִשְׂרָאֵל בְּיָמָיו. הוּא-יִבְנֶה בַיִת **לְשֵׁמִי** וְהוּא יְהִי-לִי לְבֵן וְאֲנִי-לוֹ לְאָב וְהַכִּינוֹתִי כֶּסֶף מְלָכוּתוֹ עַל-יִשְׂרָאֵל עַד-עוֹלָם. עֲתָה בְנִי יְהִי יְהוָה עִמָּךְ וְהִצַּלְתָּ וּבְנִיתָ בַיִת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר עָלֶיךָ. אֲדָּ תֵּן-לָךְ יְהוָה שָׁכֵל וּבִינָה וַיִּצְוֶךָ עַל-יִשְׂרָאֵל וְלִשְׁמֹר אֶת-תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. ...

עֲתָה תֵּנוּ לְבַבְכֶּם וְנַפְשְׁכֶם לְדְרוֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְקוֹמוּ וּבְנוּ אֶת-מִקְדָּשׁ יְהוָה הָאֱלֹהִים לְהַבְיֵא אֶת-אֲרוֹן בְּרִית-יְהוָה וְכָלִי קֹדֶשׁ הָאֱלֹהִים לְבַיִת הַנִּבְנֶה **לְשֵׁם-יְהוָה**. (דב"א כב')

הפסוקים הראשונים (ויאמר דוד..) הינם מחשבותיו של דוד, כפי שהובנו ע"י המספר המקראי. המספר משתמש

פעמיים בביטוי "בית ליהוה". לעומת זאת, בדבריו שלו דוד מדגיש "בית יהוה" או "מקדש יהוה", פירושו "בית לשם יהוה", וזהו הביטוי בו משתמש יהוה במענה לדוד. עצם העובדה שהמספר משתמש בביטוי "בית יהוה" ומיד לאח"כ מחליף אותו ב"בית לשם יהוה" מראה שזהו המינוח הנכון לתאר את התפקיד של המקדש. סגנון דומה נמצא גם בתפילתו של שלמה:

אָז אָמַר שְׁלֹמֹה יְהוָה אֱמֹר לְשָׁכֵן בְּעֶרְפֶּל.
בְּנֵה בְּנִיתִי בֵּית זָבֵל לָךְ מְכוֹן לְשִׁבְתְּךָ עוֹלָמִים.
וַיֹּסֶב הַמֶּלֶךְ אֶת-פָּנָיו וַיִּבְרָךְ אֶת כָּל-קֹהֵל יִשְׂרָאֵל וְכָל-קֹהֵל יִשְׂרָאֵל עִמָּד. (מל"א ח')

כמו בציטוט לעיל, שני הפסוקים הראשונים מתארים את מחשבותיו של שלמה כפי שהובנו ע"י המספר המקראי. ואף אם הם בוטאו ממש, הרי שהם כוונו אל יהוה. גם כאן מסתתר הביטוי "בית ליהוה", אך כאשר דבריו מופנים לעם, חוזר הביטוי: בית לשם יהוה:

וַעֲתָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֵאָמֶן נָא דַּבְרִיד (דְּבַרְךָ) אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲבֹדָה דָּוִד אָבִי. כִּי הֵאֱמַנְסִי יֹשֵׁב אֱלֹהִים עַל-הָאָרֶץ הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ אֵף כִּי-הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי. וּפְנִיתָ אֶל-תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ וְאֶל-תַּחֲנֻנָּתוֹ יְהוָה אֱלֹהֵי לְשִׁמְעֵ אֶל-הַרְנָה וְאֶל-הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עֲבָדֶיךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם. לִהְיוֹת עֵינֶיךָ פְתוּחוֹת אֶל-הַבַּיִת הַזֶּה לִילָה וַיּוֹם אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יְהִי שָׁמָּה לְשִׁמְעֵ אֶל-הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְפַּלֵּל עֲבָדֶיךָ אֶל-הַמָּקוֹם הַזֶּה. וְשָׁמַעְתָּ אֶל-תַּחֲנֻנֹת עֲבָדֶיךָ וְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִתְפַּלְלוּ אֶל-הַמָּקוֹם הַזֶּה וְאַתָּה תִשְׁמַע אֶל-מָקוֹם שִׁבְתְּךָ אֶל-הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַעְתָּ וְסָלַחְתָּ.

עתה מובן מדוע מודגש שהבית נבנה לשם יהוה: שלמה קורא לשמים "מקום שבתך", אך גם זה גם כדי לסבר את האוזן שכן **הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ**. לכן, כדי להפריך את הרעיון ש'יהוה נמצא במקדש מודגשת העובדה כך שהבית משכן רק את שמו של יהוה. את המשמעות של שיוך שמו נוכל ללמוד מהדוגמאות המובאות בהמשך התפילה:

הַתְּדִינֹת בֵּין שְׁנֵי אֲנָשִׁים לִפְנֵי הַמַּזְבֵּחַ, שֶׁאֵז הָאֵל נִקְרָא לַעֲשׂוֹת צֶדֶק:
וְעֲשִׂיתָ וְשִׁפְטִיתָ אֶת-עַבְדֶּיךָ לְהַרְשִׁיעַ רֶשַׁע לְתֵת דִּרְכּוֹ בְּרָאשׁוֹ וּלְהַצְדִּיק צְדִיק לְתֵת לוֹ כְּצִדְקָתוֹ.
כֹּאשֶׁר עִם יִשְׂרָאֵל סוֹבֵל מֵאוֹיְבִים אוֹ נִזְקֵי טֹבַע, בְּגִלָּל חֲטֵאוֹתֵיהֶם, אֵז יוֹכֵלוּ לְשׁוֹב אֶל יְהוָה וְהוּא יִסְלַח לָהֶם.
וכן

כָּל-תְּפִלָּה כָּל-תַּחֲנֻנָּה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל-הָאָדָם לְכָל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּן אִישׁ נִגַּע לָבֹב וּפְרֹשׁ כְּפִיו אֶל-הַבַּיִת הַזֶּה. וְאַתָּה תִשְׁמַע ...

כל זה נעשה משום ששם יהוה שוכן בבית המקדש. אך כל אלו הם גילויים של השגחה אלהית. מקודם מצאנו שהשגחה היא זאת שמכוננת את שמו של יהוה בקרב בני האדם. אם כך נאמר שעל ידי התממשות התפילות בבית המקדש האל מתוודע לאדם. המקדש נבנה לשמו של יהוה, שכן על ידי המקדש הוא מתגלה אל בני האדם. אם נחזור למינוח של ירמיהו נוכל לומר **שהבית הזה אשר-נקרא-שְׁמִי עָלָיו**, הינו הכלי שבאמצעותו יהוה מכונן את שמו בעולם. פירוש זה מקבל סימוכין מהמשך תפילתו של שלמה:

וְגַם אֶל-הַנְּכָרִי אֲשֶׁר לֹא-מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וְבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֶךָ. כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת-שְׁמֶךָ הַגָּדוֹל וְאֶת-גִּדְּךָ הַחֲזָקָה וְיִזְרְעֶךָ הַנִּטְוִיָּה וְבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל-הַבַּיִת הַזֶּה. אַתָּה תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מְכוֹן שִׁבְתְּךָ וְעֲשִׂיתָ כָּכָל אֲשֶׁר-יִקְרָא אֱלִיד הַנְּכָרִי לְמַעַן יִדְעוּן כָּל-עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת-שְׁמֶךָ לִירְאָה אֶתְךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלַדַּעַת כִּי-שְׁמֶךָ נִקְרָא עַל-הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי.

הנוכרי יכול לדעת את שמו של האל בשתי דרכים שונות. בראשונה הוא נמשך למקדש ע"י שמו של האל השוכן

שם ועליו הוא שמע. הוא יגיע להתפלל במקדש ואז האל ישמע לתפילתו, **למען ידעון כל-עמי הארץ את-שםך**, וזהו האופן שני. אם בתחילה הנוכרים נמשכו לשם האל ממעשיו בקרב בני ישראל, הם ילמדו את השם ע"י התוודעות ישירה.

כפי שגם ראינו, ירמיהו אומר **כי-נקרא שםך עלי י'הוה אלהי צבאות**. אמנם בספר דברים (פרק יח') נאמר על הנביא **אשר ידבר בשמי**, כלומר בסמכות שניתנה לו לגלות את רצון והכוונה של האל (בדומה לפרקליט). הנביא יודע את דבר י'הוה משום ש'הוה גילה לו את רצונו במעשה של התגלות. לכן הוא גם יכול לקרוא לאל בשם המתאים לאותה התגלות. על מנת לאפשר לו לדבר בשם האל הוא צריך גם סמכות, ואלו הם הכוונה והרצון שהנביא ידבר. אם על המקדש נאמר **שכנתי שמי שם**, על הנביא (או המלאך) נאמר **כי שמי בקרב** (שמות כג') וגם **ונתתי דברי, בפיו, ודבר אליהם, את כל-אשר אצונו** (דברים יח'). המלים הללו גם מהוות שם והאל מתוודע על ידיהן. שמו של האל בקרב הנביא משום שדבריו בפיו. בירמיהו כג' מסופר על נביאי שקר:

החשבים, להשפיע את-עמי שמי, בחלומותם, אשר יספרו איש לרעהו--כאשר שִׁכְחוּ אֲבוֹתָם אֶת שְׁמִי, בַּבֶּעַל. הַנְּבִיא אֲשֶׁר-אֵתוּ חֵלוֹם, יִסְפֹּר חֵלוֹם, וְאֲשֶׁר דִּבְּרִי אֵתוּ, יִדְבֹּר דִּבְרֵי אֲמֵת

נביאי השקר לא באו להשכיח את העובדה ששמו של האל הוא י'הוה. להיפך, הם טענו שהם מביאים את דבר י'הוה. אך דברי י'הוה לא היו בפיהם באמת, ולכן השם נשכח. איזה שם? השם שמכון באמצעות דבר נביאי האמת.

הנביא שמדבר בשם י'הוה, מייצג את שמו של האל, ועל ידי השליחות שלו האל מתוודע לעולם. מה שנאמר לגבי המקדש נכון גם כאן, שהמוניטין של האל מכון ע"י הנביאים.

השם הנקרא על ישראל

נעבור כעת לעם ישראל שהשם נמצא בקרב. הניתוח של מזמורים ק"ב וע"ד בסעיף הקודם הראה עד כמה שמו וכבודו של י'הוה קשור לגורלו ומעמדו של ישראל. כאשר המקדש נשרף והאל מתרחק מעמו שמו מחורף ומנואץ. כאשר הוא משקם את ציון, הוא מגלה את שמו מחדש ואז הוא מכובד ע"י הגויים. הנביא ישעיהו (פרק נ"ב) מבטא את הרעיון הזה:

וְעַתָּה מֵה-לִי-פֶה נֶאֱמַר-יְהוָה כִּי-לָקַח עַמִּי חֲנָם מִשְׁלֹו יְהִלִּילוּ נֶאֱמַר-יְהוָה וְתִמִּיד כָּל-הַיּוֹם שְׁמִי מִנֶּאֱזָר. לִכֵּן יִדַּע עַמִּי שְׁמִי לִכֵּן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי-אֲנִי-הוּא הַמְּדַבֵּר הַגָּדֹל.

הנושא הזה לזה שבמזמורים הנ"ל: השפלת ישראל גורמת לשם י'הוה להיות מנואץ. ראינו ש'הוה כון את שמו באמצעות גילויי השגחה - בעיקר ביציאת מצרים. אך כאשר הוא מסלק את ההשגחה וישראל גולה "חנם" ישנו ליקוי של שמו. נדרש מעשה חדש של גאולה שלא רק משקם את ישראל, אך גם משקם את השם והמוניטין של י'הוה. ולכן ביום ההוא הוא יתגלה "אני הוא".

הקשר בין ישראל לשמו של האל מבוטא באופן הכי ברור ע"י יהושע. בשעת משבר, כאשר עם ישראל ספג מפלה מידי תושבי העי, יהושע פונה במלים אלו:

בִּי אֲדֹנָי מֶה אֶחָד אֲשֶׁר הִפָּךְ יִשְׂרָאֵל עֶרְף לִפְנֵי אֲבֹיָיו. וַיִּשְׁמְעוּ הַכְּנַעֲנִי וְכָל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וַיִּסָּבּוּ עָלֵינוּ וְהִכְרִיתוּ אֶת-שְׁמֵנוּ מִן-הָאָרֶץ וּמֵה-תַעֲשֶׂה לְשִׁמְךָ הַגָּדֹל. (פרק ז')

השם הגדול של י'הוה בהיסטוריה הוא בלתי נפרד משמו של ישראל. בפרק כו' של ספר דברים, האל מודיע את

תוכניתו לגבי עם ישראל:

וַיְהִי הָאָמִירָךְ הַיּוֹם, לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר-לָהּ; וְלִשְׁמֹר, כָּל-מִצְוֹתַי. וְלִתְתֶּךָ עֲלִיּוֹן, עַל כָּל-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה, לְתִהְלָה, וּלְשֵׁם וּלְתַפְאֶרֶת; וְלִהְיֶיךָ עִם-קֹדֶשׁ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר.

אם עשויה להיות אי הבנה על מי נסובים "התהילה ולשם והתפארת" - על העם או על י'הוה, הרי שעל פי הנביא ירמיהו אין כל שאלה:

כִּי כַּאֲשֶׁר יִדְבֹק הָאָזוּר אֶל-מִתְנֵי-אִישׁ, כֵּן הִדְבַּקְתִּי אֵלַי אֶת-כָּל-בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת-כָּל-בֵּית יְהוּדָה נָאֻם יְהוָה, לִהְיוֹת לִי לְעַם, וּלְשֵׁם וּלְתִהְלָה וּלְתַפְאֶרֶת; וְלֹא, שְׁמֵנוּ.

מכאן ברור שעם ישראל הוא ה"שם התהילה והתפארת" של י'הוה. ולא עוד אלא שהוא מדומה כאן ללבושו הבלתי נפרד של י'הוה, שעל ידו הוא מופיע בעולם. כאמור, כל זאת נעשה על ידי גאולתו ושימורו של העם, ו"לתיתו עליון על כל הגוים". ישעיהו חוזר על הרעיון הזה בפרק ס"ג:

מוֹלִיךְ לִימִין מִשָּׁה, זְרוּעַ תַּפְאֶרְתּוֹ; בּוֹקֵעַ מַיִם מִפְּנִיָּהֶם, לַעֲשׂוֹת לוֹ שֵׁם עוֹלָם... כֵּן נִהְיֶת עִמָּךְ, לַעֲשׂוֹת לָךְ שֵׁם תַּפְאֶרֶת.

ולעתיד לבוא הוא מנבא שהגאולה העתידית תכונן שם חדש (שם, נה):

כִּי-בִשְׁמִיחָה תִצְאוּ, וּבְשָׁלוֹם תִּזְבְּלוּ; הַהָרִים וְהַגְּבָעוֹת, יִפְצְחוּ לִפְנֵיכֶם רִנָּה, וְכָל-עֵצֵי הַשָּׁדָה, יִמְחֹאוּ-כָף. תַּחַת הַנֶּעְצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ, תַּחַת (וְתַחַת) הַסֶּרֶפֶד יַעֲלֶה הַדָּס; וְהָיָה לַיהוָה לְשֵׁם, לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת.

לבסוף, ירמיהו שחש את אכזבתו של ה' מִיִּשְׂרָאֵל, שמעלו ביעודם להיות לו לשם, גם ניבא לעתיד לבוא (פרק לג):

הִנְנִי מַעֲלָה-לָהּ אֲרֻכָּה וּמִרְפָּא, וּרְפָאִיתִים; וְגִלִּיתִי לָהֶם, עֲתֵרֶת שְׁלוֹם וְנֶאֱמַת. וְהִשְׁבַּתִּי אֶת-שְׁבוּת יְהוּדָה, וְאֶת שְׁבוּת יִשְׂרָאֵל; וּבְנִתִים, כִּבְרָאשָׁנָה. וְסִטְרֵתִים, מִכָּל-עֹנֶם אֲשֶׁר חִטְאוּ-לִי; וְסִלַּחְתִּי, לְכוֹל- (לְכָל-) עֲוֹנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חִטְאוּ-לִי, וְאֲשֶׁר, פָּשְׁעוּ בִּי. וְהִיָּתָה לִי לְשֵׁם שְׁשׁוֹן לְתִהְלָה וּלְתַפְאֶרֶת, לְכָל, גּוֹיֵי הָאָרֶץ--אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ אֶת-כָּל-הַטּוֹבָה, אֲשֶׁר אֲנֹכִי עָשָׂה אוֹתָם, וּפְחָדוֹ וְרִגְזוֹ עַל כָּל-הַטּוֹבָה וְעַל כָּל-הַשָּׁלוֹם, אֲשֶׁר אֲנֹכִי עָשָׂה לָהּ.

ה' יעשה לעצמו שם כנגד כל גויי הארץ שיפחדו וירגזו (מינוח דומה גם נמצא בשירת הים) ע"י הצלת עם ישראל והחזרתו למצבו הרגיל. נוכל לסכם במסקנה שתולדות עם ישראל מייצגים את שמו של האל. במובן מסויים ישראל הוא "שם" של י'הוה. זוהי המשמעות העמוקה של קריאתו של יהושע שציטטנו לעיל: אם עם ישראל יכרת, מה יהיה עם שמו הגדול של י'הוה? בהקשר של ה"שם הגדול" הזה דוד המלך מתפלל:

וּמִי כַעֲמָד כְּיִשְׂרָאֵל, גּוֹי אֶחָד בְּאָרֶץ--אֲשֶׁר הִלְכוּ-אֱלֹהִים לַפְּדוֹת-לוֹ לְעַם וְלָשׁוֹם לוֹ שֵׁם, וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדוֹלָה וְנִרְאוֹת לְאַרְצָךְ, מִפְּנֵי עַמָּךְ אֲשֶׁר פָּדִיתָ לָךְ מִמִּצְרַיִם, גּוֹיִם וְאֱלֹהִיו... וְיִגְדַּל שְׁמֶךָ עַד-עוֹלָם, לֵאמֹר: יְהוָה צְבָאוֹת, אֱלֹהִים עַל-יִשְׂרָאֵל.

זוהי לא רק אמירה ש'יהוה צבאות הוא אלהי ישראל, אלא ששמו של האל - גילוייו של האל בעולם - הוא י'הוה צְבָאוֹת, אֱלֹהִים עַל-יִשְׂרָאֵל. בדברי הימים א פרק יז' התפילה מובאת בגרסה מכוונת יותר:

וַיִּגְדֵּל שְׁמֹד עַד-עוֹלָם, לֵאמֹר: יִהְיוּ צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל.

כבר ראינו שלהיות "אלוהים" פירושו להיות משגיח, מגונן ומציל. 'יהוה צבאות הוא שמו של מנהיג הבריאה כולה. אך "אלהי ישראל" הוא שמו בעולם כאשר הוא מרומם את ישראל וגואל אותם. על הקשר הזה בין שמו של 'יהוה בעולם וקורות עם ישראל נאמר בספר דברים:

וַיֵּרָאוּ כָל-עַמֵּי הָאָרֶץ, כִּי שָׁם יִהְיוּ נִקְרָא עֲלֵידָ

לקרוא בשם י'הוה

“לקרוא בשם י'הוה” הוא ביטוי שכיח במקרא ובד”כ משמעותו לפנות אל האל בתפילה. את המשמעות המדוייקת ניתן ללמוד בספר שמות (פרקים לג'-לד') כאשר משה, שנועד עם י'הוה מייד לאחר חטא העגל, מבקש שתי בקשות: ש'יהוה יראה לו את דרכיו ושיראה לו את כבודו. הבקשה השנייה נדחתה במענה **לֹא תוּכַל לִרְאוֹת אֶת-פָּנַי כִּי לֹא-יֵרָאֵנִי הָאָדָם וְחַי**. הבקשה הראשונה נענתה: **אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל-טוֹבִי עַל-פָּנֶיךָ וְקִרְאתִי בְּשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ**. זה די מפתיע לשמוע את האל אומר שהוא עצמו יקרא בשם י'הוה. אם האל יודיע למשה ששמו י'הוה, אזי לפסוק אין משמעות שכן משה כבר יודע זאת. כמו כן לא יהי כאן מענה לבקשתו של משה. הפירוש הנכון הוא שהאל אכן הראה את דרכיו למשה ע”י כך שהוא קרא בשם י'הוה.

וַיִּרְדֵּי יְהוָה בְּעָנָן וַיִּתְּצֵב עָמוּ שֵׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה:
וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל-פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה אֶל רַחֲמֵים וְחַסְדֵים וְרַב-חֶסֶד וְנֶאֱמַת: נֶצַח חֶסֶד לְאֲלֹפִים
נֶשֶׂא עֹון וְנִפְשָׁע וְחַטָּאָה וְנִנְקָה לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֹון אָבוֹת עַל-בְּנִים וְעַל-בְּנֵי בָנִים עַל-שְׁלֵשִׁים וְעַל-רִבְעִים:

שלוש-עשרה המידות הללו נקראות בצדק “תוארי הפעולה” (כפי שהרמב”ם קורא להם [במורה נבוכים א/נ”ד](#)), שכן הן מתארות את דרכי האל, העקרונות שעל פיהם הוא מתייחס לאדם. כאשר הוא פועל על פי המידות הללו, שמו מתקיים בעולם. כפי שראינו פעולותיו הן אלו שיוצרות את שמותיו בקרב בני אדם. במובן זה, המידות הללו הן שמותיו של האל ולכן כאשר הוא מודיע למשה שהוא יקרא “בשם י'הוה” הוא מציג אותן לפניו. לכן, האדם הפונה לאל קורא בשם י'הוה, על מנת ש'יהוה יפעיל” את שמו כלפיו:

אֱלֹהִים בְּשֵׁמֶךָ הוֹשִׁיעֵנִי וּבְגִבּוֹרֶתְךָ תְּדִינֵנִי:
אֱלֹהִים שְׁמַע תְּפִלָּתִי הֶאֱזִינָה לְאִמְרֵי-פִי: (תהילים נד')

התפילה היא הישענות על הנהגתו של י'הוה עם בני האדם. מי שמתפלל, קורא בשם י'הוה זוכר את אותה השגחה שיצרה את השם בעבר, ותולה בה את תקוותיו לעתיד. ברם ניתן לקרוא בשם י'הוה לא רק בתפילה אלא גם כהכרזה, כפי שהאל עשה בפני משה. כאשר האדם עושה זאת, זוהי שירה של הלל או הודיה – כגון שירת האזינו של משה (דברים לב'):

כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבו גִּדְל לְאֱלֹהֵינוּ:
הַצּוֹר תְּמִים פָּעָלוּ כִּי כָל-דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עֹול צָדִיק וְיֵשֶׁר הוּא:

בשירת פרידה זו משה קורא בשם י'הוה כדי להזכיר לעם את השגחתו ורחמיו כלפי האדם. הנביא ישעיהו (פרק יב') מדבר על היום שבו חרון אפו של האל יופנה מישראל אל הגויים, ואז האל יהיה המנחם וגואל של ישראל:

וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קְרָאוּ בְּשֵׁמוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילַתְּיוֹ הִזְכִּירוּ כִּי נִשְׁגָּב שְׁמוֹ: זָמְרוּ וְהִנֵּה
כִּי גֵאוֹת עָשָׂה (מידע) [מודעת] זאת בְּכָל-הָאָרֶץ:

בהודיה קוראים בשם י'הוה ע”י כך שמהללים את מעשיו שעל ידיהם הוא נודע בקרב בני האדם. במונחים שלמדנו מקודם, כאשר האל “קורא בשם י'הוה” הרי הוא מתגלה כ'יהוה אלהים. כאשר האדם קורא בשמו, זהו הצד השני של המטבע בו האדם מכיר ב'יהוה כאלהיו.

נראה כיצד בתהילים קטז' מוזכרת קריאה בשם יהוה:

אֶפְפוּנִי חֲבִלִי-מִנֶּת וּמִצָּרִי שְׁאוֹל מִצְאוֹנִי צָרָה וְגִזּוֹן אֶמְצָא:
ובשם-יהוה אֶקְרָא אֲנִי יְהוָה מִלְטָה נִפְשִׁי: ...

מָה-אֲשִׁיב לַיהוָה כָּל-תַּגְּמוּלוֹהִי עָלַי: כּוֹס-יִשׁוּעוֹת אֲשֶׁא **ובשם** יְהוָה אֶקְרָא: ...
לְד-אֲזַבַּח זֶבַח תוֹדָה **ובשם** יְהוָה אֶקְרָא:

בחלק הראשון, הקריאה היא מתוך צרה ובשני הקטעים האחרים היא מתוך שמחה והודיה. בראשונה פונים אל יהוה מתוך חבלי המוות כי ממנו הישועה. בשנייה מזכירים את מעשה ההצלה תוך כדי זבח התודה. ישנם מקרים כאשר עקב ייסורים או חטא, האדם אינו מסוגל לקרוא בשם יהוה. הנביא ישעיהו מתאר מקרה כזה (פרק טד):

וְנָהִי כְטֹמָא כְּלָנוּ וּכְבָּגָד עֲדִים כָּל-צִדְקָתֵינוּ וּנְכַל כְּעֵלָה כְּלָנוּ וְעֹגְנוּ כְרוּם יִשְׁאַנּוּ: וְאִין-קוּרָא בְּשִׁמְךָ
מִתְעוֹרָר לְהַחְיִים בְּךָ כִּי-הִסְתַּרְתָּ פְנֶיךָ מִמֶּנּוּ וּתְמוּגָנוּ בִּיד-עֹגְנָנוּ:

אנו למדים שלקרא בשם יהוה, פירושה גם התנערות ודביקות באל. האדם אינו יכול לעשות זאת כאשר האל מסתיר את פניו ומאפשר לו לנבול בחטאיו. מדוע? משום שהסתר הפנים הינו הסתר שמו של יהוה. כאשר האל מתרחק מהאדם אין גילוי של השגחה ומידותיו. כמו בימינו, ידוע שהזכר מדורות קודמים לא מספיק לאנשים כדי לקרוא בשמו בהווה. הרעיון הזה מאפשר להבין את תפילתו של נחמיה (פרק א):

אֲנִי אֶדְבִּיר תְּהִי נָא אֲזִנְךָ-שְׁמִי עַל-תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְעַל-תְּפִלַּת עַבְדֶּיךָ הַחֹפְצִים לִירְאָה אֶת-שְׁמֶךָ

"החפצים ליראה את שמך" הוא ביטוי מוזר. אם הם רוצים אז שיראו! אך אם רק רוצים אך במציאות לא יראים את שמו, כיצד ניתן לבקש מהאל שיענה לתפילתם?
נראה שמשו מעבר לרצון שלהם לא מאפשר לממש את חפצם. לאור הפסוק הנ"ל מישעיהו, התשובה לכך היא פשוטה: הסתר פנים. יחד עם נחמיה רוב עם ישראל חי בגלות והשרידים הנותרים ביהודה סבלו רבות שכן **חומת ירושלים מפרצת ושעריה נצתו באש**. משרתי האל מתפללים בשעה קשה של הסתר פנים לחידוש השם ע"י תקומת ישראל. הם מבקשים כינון מחדש של השם שאותו יהיה ניתן לירוא.
מצב דומה מתואר בתהילים פרק פ':

וְלֹא-נָסוּג מִמֶּךָ תַּחֲיִינוּ **ובשם** נִקְרָא:

קיימת החלטה שלא לסגת מהאל. אך יחד עם זאת ישנה מניעה לקרוא ולהישען על שמו של יהוה. ולכן באה התפילה לאפשר לנו לקרוא בשמו.

יהוה אֱלֹהִים צְבָאוֹת הַשִּׁיבֵנוּ הָאֵל **פְּנִיךָ** וְנִשְׁעָה:

זוהי הקריאה בשם שהתנאי שלה הוא "תחיינו" בפסוק הקודם. ישנן עיתות של הסתר פנים, שאפילו אלו שרוצים לירוא את השם חייבים קודם להחיות ע"י האל.

יְהוָה שְׁמוֹ

ביטוי נוסף שיש לבחון, ושכבר הוזכר בתחילת הנושא, נמצא בשירת הים שבספר שמות:

יְהוָה, אִישׁ מִלְחָמָה; יְהוָה שְׁמוֹ.

יש להודות שקיים קושי בהבנת הביטוי, עקב הכפילות הלכאורה מיותרת לפיה שמו של יְהוָה הוא יְהוָה. נבחן הופעות נוספות שלו במקרא:

עָשָׂה כִּימָה וְכָסִיל וְהִפָּךְ לְבָקָר צִלְמֹת וַיּוֹם לִלְלָה הַחֲשִׁיד;
הַקּוֹרָא לְמִי-הָיָם וַיִּשְׁפָּכֶם עַל-פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ. (עמוס ה')

האל מתואר פה כבורא כל יכול ושליט היקום. כבר הראנו שתיאורים כאלו באו יחד עם הידיעה ש"הוא יְהוָה" וההכרזה "אני יְהוָה". לפיכך אפשר לטעון שהקריאה "יְהוָה שמו" הולמת גילויים של המהות הטרונסצנדנטית²⁰. נביא עוד שתי דוגמאות:

הַבּוֹנֶה בְּשָׁמַיִם מַעֲלֹתָיו וַאֲגָדָתוֹ עַל-אָרֶץ יִסְדָּה;
הַקּוֹרָא לְמִי-הָיָם וַיִּשְׁפָּכֶם עַל-פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ. (שם, ט')

לִכְן הִנֵּנִי מוֹדִיעֶם בְּפֶעַם הַזֹּאת אוֹדִיעֶם אֶת-יָדֶי וְאֶת-גְּבוּרָתִי וַיִּדְעוּ כִּי-שְׁמִי יְהוָה (ירמיה טז')

במובאה האחרונה הקישור לכוח וריבנות הוא יותר ברור, וע"י גילוי עוצמה כאלו האנושות תבין ששמו יְהוָה.

כאמור, ראינו שעל גילויים אלו נאמר "וידעו שהוא יְהוָה". על כן "וידעו כי שמי יְהוָה" שווה במשמעותו לידיעה שהוא יְהוָה. פירוש זה לא יסתור מה שהסקנו מקודם לגבי שם האל. "יְהוָה" הוא, כידוע, שמו של האל במובן הרגיל של המילה. במהלך הפרק הזה עסקנו עד כה רק בביטויים כמו "שם יְהוָה" שהוא עצמו – כפי שהראינו – אינו "יְהוָה", וכן עם פסוקים שמהקשרם שם האל הינו גילוי של האל באופן של פעולה אלוהית והשגחה פרטית ודאגה לבני האדם²¹.

עם כך קשה להסתפק בפירוש הזה, שכן נמצא שלמעשה משה מצהיר ש"יְהוָה" שהוא "איש מלחמה" ויודע לנהל קרב מוצלח שכן "יְהוָה שמו". בניגוד לשאר שירת הים, תהיה כאן התבטאות עילגת.

ננסה להבין את ההקשר בו מופעים ביטויים אלו מתוך קטע בישעיהו מב' העוסק בעבד ה':

²⁰ אני משתמש כאן בלשונו של הרב ברקוביץ, אם כי במקום אחר הסתייגתי ממינוח מודרני כאשר אנו מנתחים מושגים מקראיים

²¹ ליתר בהירות אצטט את הרב ברקוביץ באנגלית:

Our deductions in this chapter (The Name of God) this far dealt only with expressions like "the name of Y", which – as we have repeatedly pointed out – could not be Y, and with passages, where the context proved that the name meant a divine manifestation or self-revelation through divine action, essentially of a providential character, revealing God's ways with men.

הן עבדי אֱתֶמֶד-בוּ בְחִירִי רָצְתָה נִפְשִׁי נִתְּתִי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לְגוֹיִם יוֹצִיא: לֹא יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא-נִשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ: קִנְהָ רָצוֹץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפְשָׁתָהּ כָּהָה לֹא יִכְבְּנָה לְאַמֶּת יוֹצִיא מִשְׁפָּט: לֹא יִכְהָה וְלֹא יִרוּץ עַד-יָשִׁים בְּאַרְץ מִשְׁפָּט וּלְתוֹרַתוֹ אֵיִים יִנְחִלוּ:

כֹּה-אָמַר הָאֵל יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטִיָּהֶם רִקְעַת הָאָרֶץ וְצִאֲצָאֶיהָ נִתַּן נִשְׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לְהִלָּכִים בָּהּ: **אֲנִי יְהוָה** קִרְאֲתִידָךְ בְּצִדְקָה וְאַחֲזֶק בְּיָדְךָ וְאַצְרֶךְ וְאַתְּנֶנֶךָ לְבְרִית עִם לְאוֹר גּוֹיִם: לְפָקֶם עֵינַיִם עֲוֹרוֹת לְהוֹצִיא מִמִּסְגַּר אֲסִיר מִבֵּית כְּלָא יִשְׁבִּי חֹשֶׁךְ: **אֲנִי יְהוָה** הוּא **שְׁמִי** וְכְבוֹדִי לְאַחֵר לֹא-אֶתֵּן וְתִהְלֶתִי לְפָסִילִים:

מה הקשר בין ההכרזה שהאל לא ייתן את תהילתו לפסילים לבין התפקיד שהוא הועיד לעבדו? האם לא היה מספיק לסיים את הקטע עם ההכרזה "אני יהוה, הוא שמי" ?

בפסוק השנייה יש שתי התייחסויות לאל. בפסוק הראשון הוא מתואר כ'יהוה, בורא ומקור החיים כולם. בשני הפסוקים הבאים 'יהוה הבורא הוא גם זה מחזיק בידו של עבדו ועושה אותו אור לגויים, להביא להם ישועה. בתיאור הזה, 'יהוה דווקא היה אמור להיוודע כ'יהוה אלהים בקרבתו לאדם. אם כך, היה ראוי שלאחר הפסוק הראשון היתה באה הכרזה: אני 'יהוה; ולאחר הפסוק השני: אני 'יהוה אלהיך. במקום זאת מצאנו: אני 'יהוה, הוא שמי. מדוע?

נשים לב לכך שהפסוק הראשון לא התחיל בהיגד: כה אמר 'יהוה, אלא:

כה אמר האל 'יהוה בורא שמיים ונוטיהם.

במילים אחרות האלוהים מזוהה כאן כ'יהוה. גם בפסוק השני העניין הזה חוזר על עצמו באומרו: אני 'יהוה קראתיך. אם בחלק הראשון למדנו את המסר ש'יהוה הוא האלהים, הרי נראה שכאן המסר הוא הפוך: האלהים הוא 'יהוה.

אלוהים הוא 'יהוה

נראה ששני המסרים נדרשים. כאשר בני האדם המשיגו בורא כל יכול, הם נטו לחשוב שמשום גדולתו הוא לא מתייחס אל האדם. על כן הם תרו אחר אלוהים שוליים יותר שניתן לפנות אליהם בעת צרה. על מנת לבטל את הדעה הזאת, המקרא חזר והדגיש ש'יהוה, למרות עוצמתו ונשגבותו, הוא האלהים שלנו שגם דואג לנו כבני אדם. טבעי הדבר שעם הזמן גם נוצרה נטייה הפוכה אצל העם. לאחר שהוא חווה את קרבתו של האל והשגחתו (שמו) במקדש, הוא עשוי לטעות ולחשוב שהאל הוא אל אישי בלבד הקשוב למאוויו ולגחמותיו. על מנת לתקן תפיסה זו 'יהוה דיבר מפי ירמיהו במלים אלו:

הָאֱלֹהִי מִקְרֹב אֲנִי נֹאֵם-יְהוָה וְלֹא אֱלֹהִי מֵרֶחֶק.
אִם-יִסְתַּר אִישׁ בְּמִסְתָּרִים וְאֲנִי לֹא-אֶרְאֶנּוּ נֹאֵם-יְהוָה;
הֲלוֹא אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ אֲנִי מְלֵא נֹאֵם-יְהוָה. (פרק כג')

מה משמעות התלונה הזאת?

ישראל נהיו קרובים מדי לאל, ושכחו את נשגבותו. וכך גם 'יהוה הפך להיות לאלהים בלבד. בדומה לנבואה של ישעיהו המופנית לעבדו, נאלץ האלהים להזכיר לעם שהוא 'יהוה: אל תחשבו שאני רק אלהים קרוב ונגיש המחזיק בידכם. אני הוא 'יהוה הבורא.

על כן בישעיהו הדובר הוא האל, האלהים שלך, שמכריז שהוא יהוה.

כעת נוכל לפרש את הביטוי: אֲנִי יְהוָה הוא שְׁמִי. לו נאמר כי יהוה הוא שמו של יהוה היה זה ביטוי סיתמי (טאוטולוגי) גרידא. שמי – השם שלי – מתייחס לדובר, האל. השם הוא השם של האל במובן הרגיל (לא התגלות במעשים). האל מודיע: דעו שאני יהוה. המעשים שעל ידיהם יהוה מגלה את עצמו, ונהיה לאל עבור בני האדם, עשויים להתפס כעצמאים. כעת נפסק את הביטוי כראוי:

אֲנִי יְהוָה הוא שְׁמִי;
וְכַבֹּדִי לְאַחַר לֹא-אֶתֶן,
וְתִהְיֶה לְפָסִילִים.

שתי השורות האחרונות מבהרות את השורה הראשונה. השם הוא גילוי של האל בעולם. גילויים אלו, אסור שיוחשבו לאלוהים אחרים הכפופים ליהוה. אם כך הביטוי "יהוה שמו" על הטייתו השונות, בא להזהיר מזיהוי הגילויים של יהוה עם אלים אחרים. הוא אינו מאציל או מסמיך אף גורם אחר, וכל הכבוד והתהילה שייכים רק לו.

כעת נקרא את הקטע המלא מירמיהו טז:

יְהוָה עָזַי וּמַעֲזִי וּמְנוּסִי בְיוֹם צָרָה, אֶלְיָךְ גּוֹיִם יָבֹאוּ מֵאֲפָסֶי-אֶרֶץ וַיֹּאמְרוּ אֶד-שָׁקֶר נָחֲלוּ אַבֹּתֵינוּ הַכֹּל וְאִין-בָּם מוֹעִיל.
הַיַּעֲשֶׂה-לוֹ אֶדָם אֱלֹהִים וְהִמָּה לֹא אֱלֹהִים?
לִכֵּן הִנְנִי מוֹדִיעִם בְּפֶעַם הַזֹּאת אוֹדִיעִם אֶת-גִּדִּי וְאֶת-גְּבוּרָתִי וְיָדְעוּ כִּי שְׁמִי יְהוָה.

דברי הנביא שיהוה הוא מעוז ומנוס ביום צרה – פירושם שיהוה הוא אלוהיו. אצל העמים האחרים האלוהים הוא נפרד מיהוה – קרוב ונגיש. אם זאת, הם יבינו את טעותם ויחפשו את מעוזם אצל יהוה כי הוא האלוהים. בפסוק השני האל פונה אל האומות בשאלה: אם האלים המומצאים אינם אלוהים אז מה הם?

הם שמו של יהוה, גילויי השגחה ונוכחות שבני האדם האלילו. לכן כאשר האדם יכיר את יהוה הוא גם יכיר את גילויי ויבין ש"שמו" הוא יהוה.
לאור הפירוש הזה נוכל להבין קטעים קשים אחרים, כגון תהילים פג:

מִלֹּא פָנִיהֶם קָלוֹן; וַיִּבְקְשׁוּ שְׁמֶךָ יְהוָה.
יִבְשׁוּ וַיִּבְהָלוּ עַד-עֵד; וַיִּחָפְרוּ וַיֹּאבְדוּ.
וַיִּדְעוּ כִּי-אַתָּה שְׁמֶךָ יְהוָה, לְבַדָּךְ: עֲלִיּוֹן עַל-כָּל-הָאָרֶץ

במקרא קלון קשור בד"כ לעבודת אלילים. כאשר בני האדם ייווכחו לדעת שאליליהם הבל, הם יבקשו את שמו של יהוה שכל אותם הכוחות הם רק גילויים שלו; שמותיו מגלים רק אותו – את יהוה לבדך. (המלה 'לבדך' מוסבת כאן על 'אתה', כלומר: אתה, לבדך, ששםך יהוה עליון על כל הארץ)
עוד פסוק קשה נמצא בישעיהו כו:

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, בְּעֲלוֹנוּ אֲדָנִים זִילְתָּךְ;
לְבַד-בָּךְ, נִזְכִּיר שְׁמֶךָ

נראה שבפסוק מדובר באלוהים אחרים (בעלים) והנביא מזכיר שישאל עבדו אותם לעיתים קרובות. כאמור לעיל,

עבודת אלילים פירושה סגידה לשמותיו השונים של י'הוה. ההכרזה של הנביא שרק את שמו של י'הוה נזכיר, היא מעשה של נאמנות ל'הוה וביטול של עבודת האלילים. נסיים כעת עם הפסוק המפורסם מזכריה יד':

יְהִיָּה יְהוָה לְמִלְכָּה, עַל-כָּל-הָאָרֶץ;
בַּיּוֹם הַהוּא, יְהִיָּה יְהוָה אֶחָד - וְשֵׁמוֹ אֶחָד.

ניתן לפרש את הפסוק שכל הבני האדם יכירו רק באל אחד ויקראו בשמו: 'י'הוה'. אם כך, יש להבין האם יש חשיבות מה ה'שם' בו יקראו לאל בשפות אחרות²². הפירוש המוצע כאן הוא ש'י'הוה הוא אחד מעצם היותו כזה, ואין על כך וויכוח. הוא לא יהיה אחד רק ב"יום ההוא", שכן הוא אחד גם עכשיו. אלא, כעת שמו לא אחד, ואינו מזוהה עימו, והוא נתפס כאלים אחרים. בני האדם מפרידים בין השם ובין מקורו שנותן לו את קיומו, ו"מפרקים" אותו לאלילים. ב"יום ההוא" שבו י'הוה יהיה למלך על כל הארץ, גם שמו יהיה אחד. בכל אותם אינספור גילויים שמהווים את שמו, בני האדם ימצאו רק את י'הוה.

²² אמנם הרב ברקוביץ' סובר שאם כל העולם מכיר ב'י'הוה, הרי שאין חשיבות ל'שם' שבו יקראו לו בשפות אחרות. עבורי הנושא הזה עוד צריך עיון. האמנם יש בשפות אחרות 'שם' שווה ערך ל'י'הוה'? האם 'שמו' של הבורא לא נשכח בשפות אחרות? האם, למשל, ה'ברהמן' ההודי, או 'הרוח הגדולה' האינדיאנית שווים ל'י'הוה?